

3.9 Ausztria közigazgatási térfelosztásának történeti átalakulása, napjaink térszemlélete a földrajzoktatásban és annak lenyomatai az egyetemi hallgatók mentális térképein

USZKAI ANDREA

Jelen fejezet célja rámutatni arra, melyek az Ausztriában leginkább használatos területi térfelosztások, kiemelt figyelmet fordítva a közigazgatási szempontú tartományi rendszerre, annak történeti átalakulási folyamataira, valamint az alap- és középfokú földrajzoktatásban alkalmazott egyéb megközelítésekre. Arra keressük a választ, milyen térfelosztási rendszereket alkalmaznak az iskolai földrajztankönyvekben, atlaszokban, egyéb oktatási segédanyagokban. Ezen ismeretek azért különösen fontosak számunkra, mert korábbi kutatások (pl. Csapó–Czachesz 1995; Bajmóczy–Csíkos 1997) már rámutattak arra, hogy az alap- és középfokú földrajzoktatás során szerzett ismeretek alapjaiban határozzák meg az egyetemisták (amely csoport jelen kutatás alanyait képezi) térrel kapcsolatos felfogását, tudásszintjét. Továbbá, nemzetközi és hazai kutatások (pl. Bláha-Hátle et al. 2011; Makádi 2012) során az is bizonyítást nyert, hogy az általunk is használt mentális térképezés módszere alkalmas a földrajzoktatás színvonalának emelésére, a kutatási eredmények új tananyagok kidolgozásának alapjául szolgálhatnak. A fejezet továbbá az ausztriai kérdőíves felmérésünk – amelyeket linzi és eisenstadti egyetemi hallgatók körében végeztünk – empirikus eredményeinek azon részét ismerteti, amelyek saját országuk belső felosztására, valamint az Ausztrián belüli tájegységi, illetve tartományi preferenciákra vonatkoznak.

Ausztria közigazgatási térfelosztásának történeti áttekintése

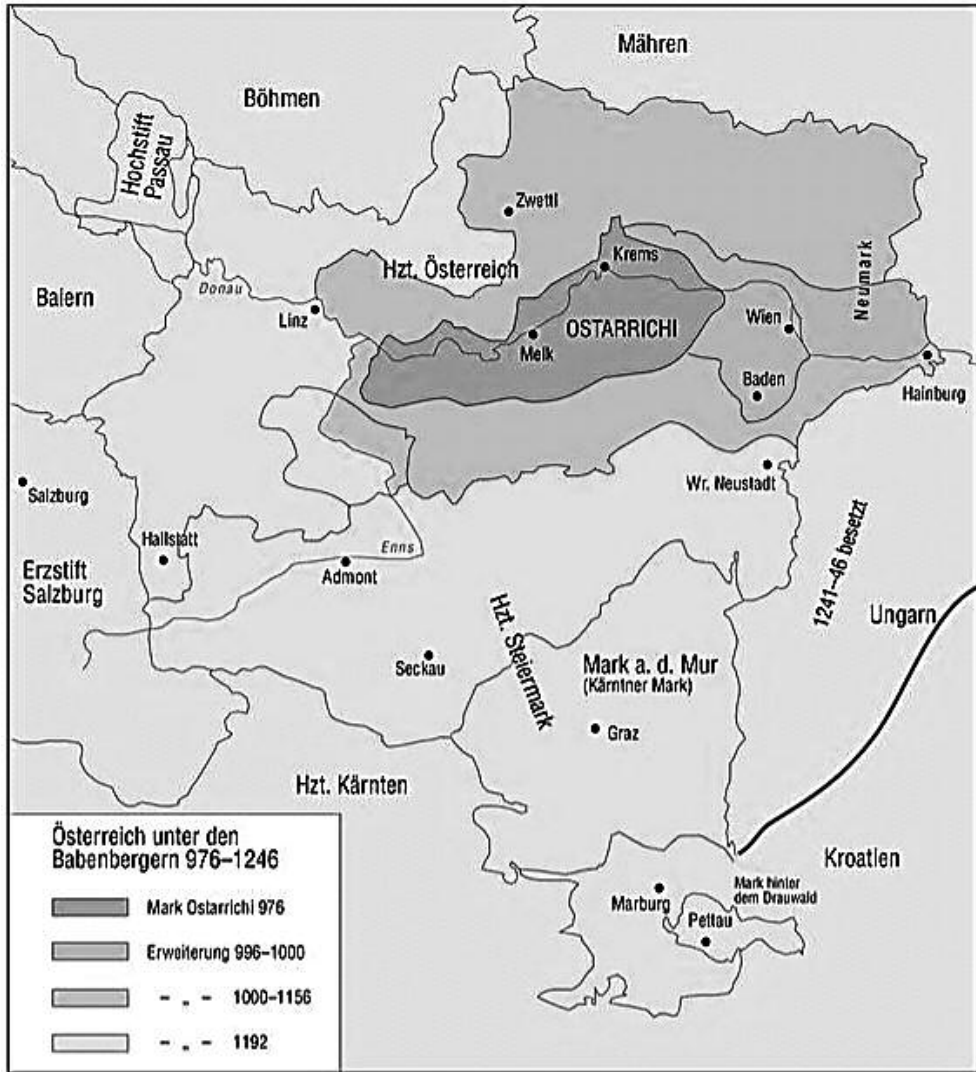
A térfelosztások esetében a legalapvetőbb elméleti kritérium az, hogy minden társadalmi jelenség azon a térségi szinten és abban a területi aggregációban, körzetrendszerben vizsgálandó (és ha szükséges, irányítandó), ahol valóságosan szerveződik. Ebből következik, hogy ahány társadalmi jelenség, szinte ugyanannyi térfelosztás alkalmazható. Figyelembe vehető a természeti tagoltság, az etnikai-vallási különbségek, a történelmi hagyományok, a gazdasági térszerveződés, a településhálózati kapcsolatrendszer. Bár

sohasem abszolút optimálisak, mégis generálisnak szánt térfelosztások a területi közigazgatás létező rendszerei. Leggyakrabban ezekhez igazodnak az egyéb rendszerek. Ha egy területi közigazgatási térfelosztás nem megfelelő, az nemcsak a közigazgatás működését torzítja, hanem szinte minden egyéb térfelosztásra, s így társadalmi szférára is kedvezőtlenül hat. A politikai-hatalmi struktúrákban a különböző térfelosztási rendszereknek széles skálán mozog a jelentősége. (Agg-Nemes-Nagy 2002). Ebből a szempontból kiindulva megkülönböztetjük a klasszikus unitárius (pl. Dánia, Finnország, Svédország), a decentralizált unitárius (pl. Hollandia, Portugália), regionalizált (pl. Olaszország, Spanyolország) és a föderalizált (pl. Ausztria, Németország) berendezkedésű államokat (Pálné Kovács et al 2011).

Ausztria törzsterületét az osztrák örökös tartományok, azaz a Habsburg-dinasztia osztrák ágának családi birtokai képezték. Közéjük tartozott Alsó-Ausztria (Niederösterreich, Austria unter der Enns), Felső-Ausztria (Oberösterreich, Austria ober der Enns), Stájerország (Steiermark), Karintia (Karnten), Krajna (Krain), Tirol, valamint Elő-Ausztria (Vorderösterreich), ami valójában nem önálló tartomány volt, hanem elszórta elhelyezkedő, különböző nagyságú és jogállású területek összessége. Gyakran vita tárgyát képezi, hogy mennyiben sorolható az örökös tartományok közé. A középkor és kora újkor folyamán, a nemzetközi politikai viszonyok változásának is köszönhetően, az Elő-Ausztriához sorolt területek sokszor változtak. Ehhez a tartományhoz tartoztak kezdetben a Habsburgok ősi észak-svájci birtokai Aargau, Zürichgau és Thurgau tartományokban. Ezeket a Habsburgok a 14–15. század folyamán veszítették el, mivel a területek csatlakoztak a mai Svájc területén megalakult Eidgenossenschaft-hoz (Zürichgau 1351-ben, Aargau 1415-ben, Thurgau 1460-ban). A területek véglegesen az 1499. szeptember 22-én megkötött bázeli békével függetlenedtek, amely a sváb háború lezárásaként minden birodalmi joghatóságot megszüntetett az Eidgenossenschaft tartományai felett. További ősi Habsburg-birtokok kerültek el Elzászban és Sundgauban, amelyeket az 1648-as vesztfáliai béke csatolt Franciaországhoz. A szintén ebben a térségben található Breisgau és Svábföld, amelyek kezdetben az örökös tartományok részét képezték, a napóleoni háborúk idején, 1805-ben vesztek el, amikor a Habsburgok kénytelenek voltak lemondani ezekről a területekről Baden, Württemberg és Bajorország javára. Később csatolták Elő-Ausztriához Vorarlberget, amelynek nagy része 1375-ben került Habsburg-kézre, további területeit a dinasztia 1390 és 1523 között vásárlások útján szerezte meg. Lotaringiai Ferenc (a későbbi I. Ferenc császár, 1745–1765) révén került a családi birtokok közé Falkenstein (1745/1765), majd 1780-ban Tettngau, végül 1804-ben Lindau és Rothenau lett az örökös tartományok része. Nem volt része az örökös tartományoknak a Salzburgi Érsekség és a mai Burgenland sem, viszont beletartoztak a cseh és a morva területek is (Vajnági 2009).

Ausztria tartományi kialakulása a kora középkori frank igazgatási struktúrára vezethető vissza. Először Nagy Károly császár (800–814), majd I. Ottó (király: 936–962, császár: 962–973) hozott létre örgrófságot (Ostmark) az avarok, illetve a magyarok elleni védekezés érdekében. 976-ban a területet a Babenberg-családból származó Liutpoldnak (976–994) adományozták. A dinasztia tagjai 1246-ig uralkodtak a terület felett, amelyet 1156-ban választottak le a Bajor Hercegségről, és Osztrák Hercegség néven II. (Babenberg/Jasomirgott) Henriknek (1156–1177) adományozták, aki székhelyét Bécsben rendezte be (Vajnági 2009) (3.9.1 ábra).

3.9.1 ábra: Ausztria területi gyarapodása a Babenberg-dinasztia (976–1246) uralkodása alatt

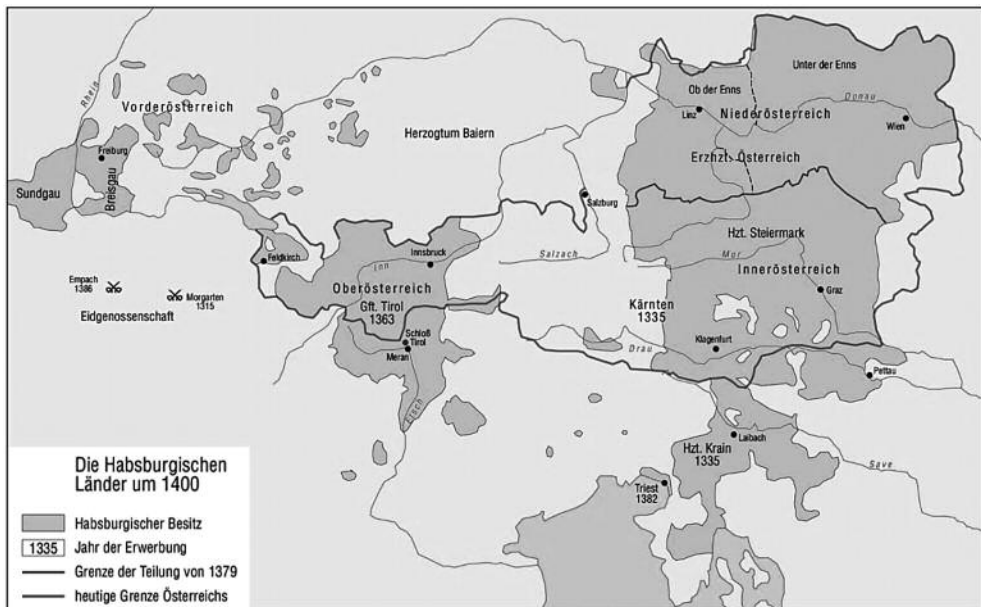

Forrás: Scheuch 2008.

Ausztria felosztása Alsó- és Felső-Ausztriára az Enns folyó mentén, amely 1853-ig közigazgatási határvonalat is jelentett, II. (Přemysl) Ottokár cseh király (1253–1278) nevéhez fűződik, aki a Babenberg-örökségért folytatott küzdelmek során használta először ezt a felosztást (Vajnági 2009). A két nagy rivális Rudolf és II. Ottokár cseh király 1278-ban a morvamezei csatában ütközött meg egymással. A csatában Habsburg Rudolf (1278–1291) IV. Kun László magyar király (1272–1290) segítségével nagy győzelmet aratott. E diadallal kezdődött a Habsburgok felemelkedése. 1278-ban Habsburg Rudolf megszerezte az osztrák hercegséget, majd a 14. században Karintiát, Krajnát, Tirolt, Triestet és Vorarlberget, ezzel kialakultak az osztrák örökös tartományok (Harmat 2015).

A Habsburgok kezén csoportosuló területkomplexumot (3.9.2 ábra) a késő középkortól kezdve többször felosztották a család különböző ágai között, elsőként 1379-ben, amikor a neuburgi szerződés értelmében a birtokokat III. Albert (1365/1379–1395) és III. Lipót (1365/1379–1386) hercegek között osztották fel, utánuk nevezték a továbbiakban a család két ágát Albertinusnak, illetve Leopoldinusnak. Albert kapta meg Alsó- és Felső-Ausztria tartományt, Steyr városát és Salzkammergutot, Lipót pedig Stájerországot, Karintiát, Krajnát, Tirolt, Elő-Ausztriát, valamint az adriai területeket. A birtokfelosztás feltételeit hamarosan módosították az 1395-ös hollenburgi szerződésben, amely kimondta, hogy a két ág közötti megosztás továbbra is megmarad, de közösen kormányozzák a területeket, a vazallusok mindkettőjüknek felesküsznek, és a jövedelmeken egyenlő arányban osztoznak. Egy évvel később a két legidősebb Leopoldinus fivér, Vilmos (1386–1406) és IV Lipót (1406–1411) Bécsben szerződést kötött a Lipót-ág birtokának további felosztásáról. Vilmos megkapta Stájerországot, Karintiát, Krajnát, az adriai területeket és Friault, Lipóté lett Tirol és Elő-Ausztria. Ezzel gyakorlatilag kialakult az a három országcsoport (Landergruppe), amelyek a későbbi birtokfelosztások alapját is képezték. Az Albertinusok birtokában lévő Alsó- és Felső-Ausztria tartományok alkották Alsó-Ausztria országcsoportot Bécs központtal. A Graz-központú Belső-Ausztria (Innerösterreich) országcsoportba tartozott Stájerország, Karintia, Krajna, az adriai területek és Friaul. A harmadik országcsoport, Felső-Ausztria központja Innsbruckban volt, és Tirol mellett Elő-Ausztriát foglalta magában. A 15. század folyamán a Lipót-ág férfi tagjai között további felosztásokra és cserékre került sor, ám ezek csak időlegesek voltak, és végső soron nem változtattak az országcsoportokon (Vajnági 2009).

3.9.2 ábra: A Habsburgok területei 1400 körül

Forrás: Scheuch 2008.

A 15. század végén Európában megindult a nagy központosított államok kialakulásának folyamata. Míg Európa nyugati részén nemzeti államok jöttek létre, addig Közép- és Dél-

Európában soknemzetiségű államok alakultak ki. Ebben az időben az Oszmán Birodalom már az egész Balkán-félszigetet meghódította, és a század utolsó negyedében a törökök sűrűn törtek be karintiai, krajnai és stájer területekre. Az egyre növekvő török veszedelem nagy központosított államok megalakulását követelte, amelyek alkalmasak voltak a török előrenyomulás feltartóztatására (Pethő–Szombathy 1989).

1493-ban I. Miksa foglalta el a császári trónt. Reformjait azért érdemes kiemelni, mert a mai közigazgatás ágai csiráikban majdnem mind a Miksa-féle intézményekre vezethetők vissza. Egyik (közigazgatási szempontból jelentős) reformja az volt, hogy 1512-ben a birodalmat tíz kerületre osztotta föl. 1. Ausztria;¹ 2. bajor kerület;² 3. sváb kerület; 4. frank kerület; 5. választó rajnai kerület; 6. felső rajnai kerület; 7. alsó-rajnai-westfali kerület; 8. felső szász kerület; 9. alsó szász kerület; 10. burgundi kerület. A felosztás célja az ügykezelés megkönnyítése volt, de ezt kétségessé tette az egyes kerületek nagy kiterjedése. Sokkal jobban megfelelt a követelménynek az, hogy a birodalom példájára a kerületi rendek is összegyűltek és a kerületi vagy tartománygyűléseken a közös szükségletek fedezésére adóztak, a kerület hadjuttalékát megszavazták, a személy- és vagyonbiztonságról gondoskodtak. Ennek az intézkedésnek különösen a birodalmi hatalom süllyedése idején tűnt ki a jelentősége, mert amikor a birodalmi törvényszék hatalmát veszítette, az igazságszolgáltatásnak a szükséges súlyt megadták, a birodalmi gyűlésnek a pénzverés, közlekedés, a belső rend fenntartása érdekében hozott határozatait végrehajtották és megakadályozták a birodalom feloszlását. Éppen ennek köszönhető az, hogy az intézkedés mindvégig fennmaradt (Csuday–Schönherr 1904).

A 15–16. század fordulóján a Habsburg-dinasztia számos új birtokkal gazdagodott. Károly úgy vélte, nem tudja egyedül kormányozni a hatalmas birodalmat, ezért az 1521-es wormszi birodalmi gyűlés idején tárgyalásokba kezdett öccsével, Ferdinánddal (a későbbi I. Ferdinánd császárral, 1556–1564) a Habsburg-birtokok megosztásáról. A tárgyalás eredményeit az 1522 elején megkötött brüsszeli szerződések rögzítették. V. Károly az osztrák főhercegi cím megtartása mellett lemondott öccse javára Felső- és Alsó-Ausztria tartományokról, Stájerországról, Karintiáról, Krajnáról, kivéve néhány, az utóbbi két hercegséghez tartozó kisebb uradalmat, valamint kibővített birtokmegosztási szerződésben mondott le és engedte át Ferdinándnak Tirolt, Burgaut, Kirchberget, I. Miksa sváb birtokait (Feldkirch, Bregenz, Budenz, Hohenberg, Schelkingen, Nellenburg) és Württemberget. Ferdinánd élethossziglan megkapta az elzászi családi birtokokat, amelyekről V. Károly 1540-ben mondott le véglegesen. A brüsszeli szerződések szentesítették a Habsburg-dinasztia szétválását spanyol és osztrák ágra, és lehetővé tették, hogy Ferdinánd megkezdje hatalma kiépítését az osztrák örökös tartományokban. A családi birtokok azonban csak az ő haláláig, 1564-ig maradtak egy kézben, mert három fia között osztották fel az örökös tartományokat. II. Miksáé (1564–1576) lett Alsó-Ausztria országcsoport, Károlynak (1564–1590) jutott Belső-Ausztria, és a család tirol-i ága, Ferdinánddal (1564–1595) az élén, kapta meg Felső-Ausztria országcsoportot. A család Alsó-Ausztriát birtokló ága Mátyás császárral (1612 – 1619) kihalt, és a birtokok II. Ferdinándra (1619–1637) szálltak. A Felső-Ausztriát kormányzó tirol-i ág gyakorlatilag már Ferdinánddal kihalt 1595-ben, mivel a Philippine Weslerrel kötött házasságából szár-

1 Magában foglalta Ausztriát, Stájerországot, Karinthiát, Breisgaut.

2 Ide tartozott a Salzburgi Püspökség is.

mazó fiúgyermekai nem örökölhettek. 1619-ig helytartók kormányoztak Felső-Ausztriában. Ekkor a Belső-Ausztriát kormányzó V. Lipót főherceg (1619–1632) vette át Tirol és Elő-Ausztria irányítását. Utódai fiai, Ferdinánd Károly (1646–1662), majd Zsigmond Ferenc (1662–1665) voltak. Utóbbi halála után Felső-Ausztria I. Lipót császárré lett, aki Ferdinánd Károly lányát, Claudia Felicitast vette feleségül. 1665-ben tehát az osztrák örökös tartományok ismét egy fő alatt egyesültek (Vajnági 2009).

1683 és 1699 között újra a törökkel való küzdelem időszaka következett. Az Oszmán Birodalom 1683-ban még egyszer nagy erőfeszítéseket tett Bécs elfoglalásának érdekében. Hosszan ostromolta a várost, de Bécs kapui alatt végleg megtorpant. Végül 1699-ben megkötötték a karlócai békét, melynek értelmében a Habsburgok hatalma kiterjedt egész Magyarországra, és Erdélyre is, valamint övék lett Horvátország és Szlavónia a horvát–szerb lakosságú „granicsárok” határőrvidékével. Az 1718-ban megkötött pozsareváci béke értelmében a birodalom újabb területeket szerzett, elhódította a töröktől a Maros–Tisza közét, Észak-Boszniát, Szerbia nagy részét Belgráddal és Havasalföld egy részét. Bár e területek jelentős részét Ausztria az 1739-es belgrádi békében visszaadta, befolyását a Balkán-félszigeten továbbra is megőrizte (Pethő–Szombathy 1989). Ausztria 1683 és 1739 közötti határváltozásait a 3.9.3 ábra szemlélteti.

3.9.3 ábra: Ausztria határváltozásai (1683–1739)

A birtokok öröklése kapcsán érdemes figyelmet fordítani az 1723-ban szentesített Pragmatica Sanctióra, amelynek megalkotása a spanyol örökösödési háború idejére nyúlt vissza. Még 1703-ban a Habsburgok egy titkos családi egyezséget kötöttek, melyben rögzítették, hogy a birodalom osztrák birtokait József, a spanyol birtokokat Károly öröklí. Ha valamelyik ág kihál, akkor a másik ág férfi leszármazottai öröklí a kihalt ág birtokait, ha pedig mindkét ág férfi tagjai kihálnak, akkor a leányág öröklí a birtokokat, olyan módon, hogy előbb József és utána Károly lányai következnek. Ezt a megállapodást 1713. április 19-én József halála után III. Károly módosította. Az új szerződésben már az szerepelt, hogy a birodalom teljes területét – oszthatatlanul – III. Károly férfi örökösei kapják, ha pedig nem születnének férfi örökösei, akkor leányai. A leányági örökösödést III. Károly először az örökös tartományokkal fogadtatta el 1720 és 1722 közt, majd következett Németalföld, Itália, Erdély. 1722. június 30-án a pozsonyi diéta alsó- és felsőháza közfelkiáltással elfogadta a nőági örökösödést, azaz a Pragmatica Sanctio törvényt, amely egyebek mellett rögzítette, hogy a Habsburg Birodalom országai és a Magyar Királyság föloszthatatlanul és elválaszthatatlanul össze vannak kapcsolva és egymásnak kölcsönös védelemmel tartoznak. III. Károly halála után azonban az osztrák örökség megszerzéséért szinte azonnal kitört a háború. Mária Terézia (1740–80) magyar segítséggel megvédte Csehországot, és a franciákat is kiűzte, miután szövetségre lépve Angliával Franciaországot két tűz közé szorították. A sikerek eredményeképp Bajorország különbékét kötött, és Károly Albert halála után az 1745-ös császárválasztáson elfogadták Mária Terézia férjének, Lotaringiai Ferencnek császárrá választását. A háborút lezáró Acheni békében (1748) Poroszország elismerte Mária Teréziát, de Ausztriának le kellett mondania a legiparosodottabb tartományáról, Sziléziáról. Ezt követően a hétéves háború (1756–1763) során Szilézia többször is visszakerült osztrák kézbe, de végül a háborút lezáró hubertusburgi békében (1763. február 5.) megerősítésre került, hogy Szilézia a poroszok tartománya marad (Harmat 2011).

1804-ben I. Ferenc a Habsburg-tartományok teljes egyesítésével létrehozta az Osztrák Császárságot és felvette az osztrák örökös császári címet. A francia forradalomban, majd később Napóleon ellen is Ausztria számos háborút viselt, inkább kudarcokkal, mint sikerekkel (Pethő–Szombathy 1989) (3.9.4 ábra). Ausztria 1809-es év felszabadító próbálkozásai minden korábbinál lesújtóbb területi veszteségekkel jártak. Ez még inkább felszínre hozta a pénzügyi válságot is (Vitári 2005). 1813-ban Ausztria csatlakozott a Napóleon elleni európai szövetséghez, s ezzel eldöntötte a háborút. Ennek elismeréseként 1814 októberétől 1815 júniusáig az európai hatalmak képviselőinek kongresszusa Bécsben ülésezett (Pethő–Szombathy 1989). Az új európai rend a legitimitás elvére épült, megalkotói a francia forradalom előtti állapotokat kívánták restaurálni, visszaültetve a trónra a letaszított dinasztiákat és visszaállítva az eredeti határokat. Ez utóbbi nem érvényesült maradéktalanul és végül területi újrafelosztást eredményezett. A kongresszus által létrehozott rendszer fennmaradását az 1815 szeptemberében megkötött Szent Szövetség és a két hónappal későbbi Négyes Szövetség biztosította. Előbbihez valamilyen formában Európa összes uralkodója csatlakozott, kivéve Angliát, a pápát és Törökországot, utóbbi franciaellenes szövetséget Ausztria, Nagy-Britannia, Oroszország és Poroszország alkotta. I. Sándor 1825-ben bekövetkezett halálával a Szent Szövetség megszűnt, a brit és az osztrák külpolitika is saját érdekeit kezdte követni (Vladár 2005).

3.9.4 ábra: Ausztria területvesztése a napóleoni háborúkban (1795–1815)

Forrás: Austria-Forum 2015.

A gazdasági fejlődés megnövelte Poroszország súlyát a német államok között. Ezt az is megalapozta, hogy az 1834-ben létrehozott német szövetségben (Zollverien) Ausztria nem vett részt. Szándéka a német államok lazább egységének megvalósítása volt (nagynémet egység). A Habsburg vezetésű német államban megmaradt volna a tagállamok önállósága. Ausztria sorozatos kül- és belpolitikai kudarcai tovább növelték (a már katonailag és gazdaságilag is erősebb) Poroszország esélyeit. Egy Ausztria nélküli, porosz vezetésű Németország az egységes nemzetállam ígérletét jelentette (kisnémet egység) (Száray 2007).

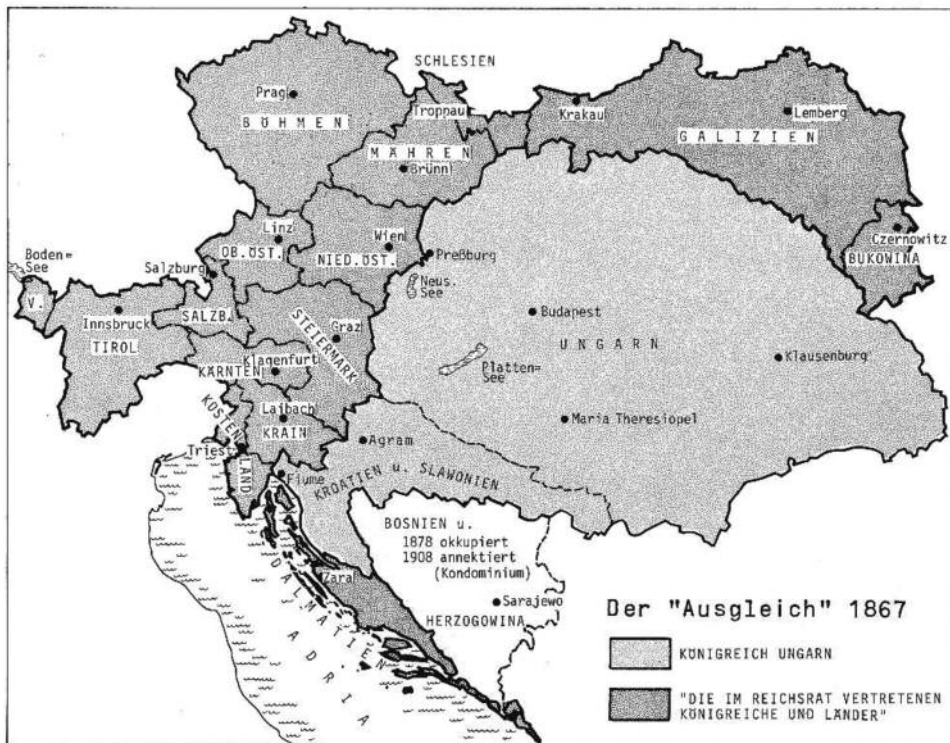
Ausztriát a frankfurti parlament csak akkor volt hajlandó a jövődi nagynémet egységállam részeként elfogadni, ha az egykor Német Szövetséghez tartozó tartományait különválasztja a nem német tartományaitól. Ez a birodalom felbomlását jelentette volna. Az osztrák kormány november 27-én elutasította a kérést. 1849. március 4-én kibocsátották az olmützi oktrojált alkotmányt, amely azonban nem lépett életbe és 1851-ben el is törölték (Pethő-Szombathy, 1989; Sásdi 2015).

Az 1848-as forradalom egyik nagy vívmányát a közigazgatás átalakítása jelentette, hiszen már nem arról volt szó, hogy a császári közigazgatásnak a császári magánbirtokok igazgatása a feladata, hanem olyan, az egész birodalomra kiterjedő hivatalnoki kar létesítése, amely közvetlenül a császár és király alá tartozott. A kerületi vezetőségektől a járási hivatalokhoz át a helytartóságokig egységes rendszer épült ki, amely a belügyminisztérium felügyelete alá tartozott. Az 1849-ben életbe léptetett községi státútum a korábbinál nagyobb autonómiát biztosított. Néhány újítást (a bíróságok és a közigazgatás különválasztását kerületi szinten, az esküdtbírókat, a községi státútumot) ugyan eltörölték az újabsolutizmus idején, de az 1870-es években újra bevezették őket (Vitári 2005).

Az 1859-ben a Franciaországtól és Szardíniától elszenvedett vereség rávilágított a birodalom katonai gyengeségére. Ausztria elveszítette Lombardiát, 1866-ban Velencét is. Még ugyanebben az évben a poroszok Königrätznél megverték az osztrák sereget. Ausztria csak Dél-Tirolt, Triesztet és az Isztriai-félszigetet tartotta meg (Pethő-Szombathy 1989). Az 1866. augusztus 23-án aláírt prágai békében a vesztes Ausztriának el kellett fogadnia, hogy nem akadályozza a porosz vezetésű német egység létrejöttét, hozzájárult ahhoz, hogy Németország újjáalakulása az Osztrák Császárság részvétele nélkül menjen végbe, valamint abba is beleegyezett, hogy Poroszország a Majnától északra elhelyezkedő államokkal szorosabb szövetségi kapcsolatra lépjen. (Diószegi 1997; Száray 2007). Ez a vereség adta meg Ausztriának a végső indítást ahhoz, hogy belső ellentmondásait az osztrák–magyar kiegyezés formájában oldja meg (Pethő-Szombathy 1989).

A kiegyezéssel 1867-ben létrejött Osztrák–Magyar Monarchia két államból állt: az Osztrák Császárságból és a Magyar Királyságból (3.9.5 ábra). Az osztrák államterület a 14 közigazgatási egységbe szervezett 17 örökös tartományból tevődött össze. Ezek a tartományok Bukovinától elkezdve Galícián, Csehországon és az osztrák tartományokon át Dalmáciáig félhold alakban ölelték át a Magyar Királyságot, amely államjogilag két részre oszlott: a szűkebb értelemben vett Magyarországra és Horvátországra (Romsics 2010).

3.9.5 ábra: Az Osztrák–Magyar Monarchia 1867-ben

1867-ben az Osztrák–Magyar Monarchia teljes népessége 35,9 millió fő volt, melyből 20,4 millió (56,8%) az osztrák területeken, 15,5 millió fő (43,2%) pedig a magyar területeken élt. Az állam népességszáma a korszak egészét tekintve dinamikusan nőtt. 1910-re az osztrák területek lakosságszáma 40,1%-kal, 28,6 millió főre, a magyar területek pedig 34,7%-kal emelkedett, s így 20,9 millió főre nőtt, miközben a magyar területek népességének részaránya 42,2%-ra csökkent a Monarchián belül. Az 1878-ban megszállt Bosznia-Hercegovina lakossága a megszállás után közvetlenül 1,2 millió fő volt, a korszak végére ez 1,9 millió főre emelkedett. 1910-ben az Osztrák–Magyar Monarchia együttes népességszáma (Boszniával) 51,3 millió fő volt, Bosznia nélkül pedig 49,4 millió fő. Nemzetiségi tekintetben igazi soknemzetiségű birodalom volt. 1910-ben az „államalkotó nemzeti” együttesen sem tették ki az össznépesség legalább felét (német 24,2%, magyar, 20,3%). A csehek 13% és szlovákok 4%-os részét adták a népességnek. A szerbek és horvátok aránya 7,6% volt, a szlovének 2,5%, a lengyelek 10%-ot tettek ki a népességből. A rutének/ukránok 8,1%-ot, a románok 6,5%-ot, az olaszok 1,6%-ot jelentettek. Az egyéb nemzetiségűek aránya 2,2%-ot tett ki (Hajdú 2009).

A továbbiakban az Osztrák Császárság területére szűkítve a nemzetiségi áttekintést, kimutatható, hogy tartományainak túlnyomó többségében két vagy több nemzetiség élt együtt, így a nemzetiségi kérdés kezelése szorosan összefüggött a tartományi rendszerrel (Gulyás 2005) (3.9.1 táblázat).

3.9.1 táblázat: Az Osztrák Császárság tartományainak etnikai összetétele 1910-ben

Tartományok	Nemzetiségi megoszlás			
	A tartományban többséget alkotó etnikum (%)		Egyéb etnikumok (%)	
Alsó-Ausztria	német	95,91	cseh	3,75
Bukovina	rutén	38,80	román	34,37
			német	21,24
Csehország	cseh	63,19	német	36,76
Dalmácia	szerb–horvát	96,19	német	0,40
Felső-Ausztria	német	99,70	cseh	0,23
Galícia	lengyel	58,55	rutén	40,20
			német	1,13
Görz és Gradisca	szlovén	61,85	olasz	36,06
			német	1,79
Isztria	olasz	38,14	szlovén	14,27
			német	3,29
Karintia	német	78,61	szlovén	21,24
Krajna	szlovén	94,36	német	5,36
Morvaország	cseh	71,75	német	27,62
Salzburg	német	99,73	–	–
Szilézia	német	43,90	lengyel	31,72
			cseh	24,33
Steier	német	70,50	szlovén	29,37
Tírol	német	57,31	olasz	42,00
Trieszt	olasz	62,31	szlovén	29,81
			német	6,21
Voralberg	német	95,36%	olasz	4,41

Az osztrák–magyar kiegyezést a horvát–magyar és az osztrák–lengyel viszony új alapokra helyezése egészítette ki. Az 1868-as törvényi rendezés értelmében Horvát-Szlavónia széles körű területi és politikai autonómiát élvezett a Magyar Királyság részeként. A horvátokéhoz hasonló, bár kevésbé kiterjedt önkormányzati jogokat mondhattak magukénak a galíciai lengyelek is. A Monarchia politikai-közigazgatási struktúrája 1908-ban annyiban módosult, hogy Bosznia-Hercegovinát, amelyet 1878-tól osztrák–magyar haderő tartott megszállva, I. Ferenc József a Monarchia integráns részének nyilvánította, vagyis annektálta. Bosznia-Hercegovina államjogilag a birodalom egyik feléhez sem tartozott, hanem a közös pénzügyminiszter irányítása alatt állt. A dualizmus tehát két államalkotóként felfogott kiváltságos nemzetet – a németet és a magyart – és két széles körű önkormányzati jogokkal felruházott politikai nemzetet – a horvátot és a lengyelt – teremtett, illetve ismert el. Mellettük kulturális és alsó fokú közigazgatási autonómiát élveztek a tiroli olaszok. Ez a közigazgatási struktúra minden korábbinál jobban megfelelt a birodalom összetett nemzetiségi viszonyainak. A különleges jogokban nem részesített népek számára mindazonáltal nem volt vonzó, sőt a legfejlettebbek kifejezetten elégedetlenkedtek vele (Romsics 2010).

A Monarchia népei körében továbbélő és erősödő *föderatív törekvések* a századfordulótól a birodalmi vezetést és az osztrák állam német pártjait is fokozottan foglalkoztatták. Egyre nyilvánvalóbbá kezdett válni, hogy a dualista konstrukció nem alkalmas egy sokvallású és soknemzetiségű állam hatékony működtetésére. A birodalom nagy kérdése a 18. század végétől az volt, hogy melyik az a kormányzati forma és közigazgatási struktúra, amelynek keretében ez a heterogén népesség optimálisan irányítható, és amely egyben a tucatnyi etnikai csoport számára is elfogadható. A 18. század végétől a Monarchia 1918-as felbomlásáig félszázánál is több elképzelés látott napvilágot. Ezek többsége a birodalom valamiféle föderalizálásában látta a megoldást (Romsics 2001). Az 1867-ben létrehozott Osztrák–Magyar Monarchia szerkezete tartalmazott föderalisztikus elemeket, s elvben nem volt kizárt a közép-európai népek szövetségi államává történő szervezése. Az átszervezést célzó javaslatok egyik válfaját az *ausztroszláv föderalizáció* képezte a cseh František Palacký (1798–1876) 1848–1849-es tervezeteiben. Konceptiója szerint a Habsburg Birodalomnak nyolc, alapvetően a nyelvi-etnikai elvek szerint elhatárolt és felerészben szláv egységből kellene állnia. Ezek az osztrák–német, a magyar, a szlovák területekkel kiegészített cseh, a galíciai ukrán területeket is felölelő lengyel, az illír (=szlovén), a délszláv (=nagyhorvát), az olasz és a román államok lettek volna. Elképzelése szerint ezzel a föderációval a térség kis népei egyenjogúsághoz jutottak volna, ugyanakkor egységgé szervezhetők volna magukat. (Juhász 2014). Palacký, aki a fenti tervezetében még az ausztroszláv szemléltet követte, 1867-ben elfogadta az orosz pánszlávok meghívását a moszkvai szláv kongresszusra, 1872-ben pedig élete legnagyobb tévedésének nevezte azt, amit a Habsburg Birodalom történelmi missziójáról állított. Eszerint a Habsburg Birodalmat, „ha nem létezne már régóta”, akkor Európa és az emberiség érdekében minél előbb létre kellene hozni (Romsics 2007).

Más tervezetek a nagyosztrák birodalmi eszmét párosították az etnikai autonomizmus elvével. Ezek között volt a Ferenc Ferdinánd trónörökös köréhez tartozó román Aurel Popovici 1906-os tervezete a „Nagy-Ausztriai Egyesült Államokról”. Ez alapján az erős birodalmi kormányzat alatt 15 etnikailag elhatárolt tartomány létesült volna. Megint másféle föderalizációt jelentett volna az *ausztromarxizmus* elképzelése a kulturális nemzeti

autonómiáról. Ez a javaslat a nemzetiségek személyi elvű kulturális autonómiájának és a tartományok regionális jellegű önkormányzatának az ötvözéséről szólt (Juhász 2014). Az osztrák szociáldemokraták 1899-es brünni programja első helyen követelte, hogy „Ausztriát át kell alakítani demokratikus, nemzetiségi szövetségi állammá”, s hogy „a történelmi koronartartományok helyére nemzeti határokon alapuló önkormányzatok lépjenek”. A keresztényszocialisták 1905-ös eggenburgi programja még határozottabban képviselte a birodalom szövetségi állammá alakítását svájci, illetve észak-amerikai mintára. Ez az államszövetség a következő autonóm nemzetállamokból állt volna: 1. Német-Ausztria, 2. Német-Csehország, 3. Német-Morvaország és Szilézia, 4. Csehország, 5. Magyarország, 6. Erdély, 7. Horvátország, 8. Lengyel-Nyugat-Galícia, 9. Ukrán-Kelet-Galícia, 10. Szlovákföld, 11. Krajna (Szlovénia), 12. Vajdaság (Osztrák-Szerbia), 13. Székelyföld, 14. Trento, 15. Trieszt (Romsics 2011).

A kelet-közép-európai térség föderalista átszervezésére vonatkozó javaslatok között található számos magyar tervezet is. Martinovics Ignáctól kezdve Wesselényi Miklóson, Teleki Lászlón, Eötvös Józsefen, Károlyi Mihályon át gróf Bethlen Istvánig több politikus és politikai gondolkodó támogatta pályafutásának egyes időszakaiban a föderalizmus valamilyen formáját (Hardi 2012). Ugyanakkor egyes kivételektől eltekintve a „magyar föderalisták” elutasították a soknemzetiségű történelmi Magyarország bármilyen belső föderalizálását, csak Horvátország történelmi alapú elkülönítését tudták elfogadni. A birodalom megőrzése céljából felvázolt utolsó, 1918-as föderalista tervezetek között voltak olyanok is, amelyek az antant köreiből indultak ki, mivel az antant 1918 tavaszáig nem szándékozott felszámolni a Habsburg Birodalmat, 1918 nyarára viszont már az antant-hatalmak körében is felülkerekedett a Monarchia feldarabolásának a szándéka. A legutolsó föderalista reformkísérletnek I. Károly 1918. október 16-i manifesztumát tekinthetjük. Az uralkodó ebben bejelentette átszervezési szándékát, ami a magyar ellenállás miatt csak a Monarchia osztrák felének a szövetségi állammá alakításáról szólhatott. Az udvar akkori elképzeléseiből egy négy egységből (német, cseh, délszláv, ukrán) álló szövetségi Ausztria terve rajzolható ki. A manifesztum azonban elkésett. Összességében elmondható, hogy a kelet-közép- és délkelet-európai térségben a 19. században kibontakozó nemzetállami törekvések szinte mindegyik nép körében összekapcsolódtak valamilyen föderalizmussal (Juhász 2014).

Az első világháborúban elszenvedett vereséget követően 1919. szeptember 10-én aláírták az első Osztrák Köztársaság delegáltjai a saint-germaini békeszerződést, melynek értelmében az új osztrák állam – a Habsburg időkhöz képest – elvesztette területei háromnegyedét, miután elismerte a csehszlovák államot, illetve Galíciát, az újraegyesülő Lengyelországot, Bukovinát pedig Románia számára adta át. Ausztria az egykori örökös tartományokban is veszteségeket szenvedett, Dél-Tirol és Gorizia környéke Olaszországhoz került, míg Dél-Stájerországot, Krajnát és Karintia egy részét a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság szerezte meg. A békében az antanthatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy a nyugat-magyarországi területek – Burgenland néven, Sopron székhellyel – osztrák fennhatóság alá kerüljenek. A határok ugyanakkor nem bizonyultak tartósak, miután 1921 decemberében Sopron és környéke népszavazás útján visszatérhetett Magyarországhoz, Ausztria pedig egy népszavazás eredményeképp Karintia egy részével gyarapodott (Tarján 2015) (3.9.6 ábra).

3.9.6 ábra: Az Osztrák–Magyar Monarchia felosztása, 1918–1920

Forrás: Köztes-Európa (1763–1993). Térképgyűjtemény, 2015.

A hatalmas Osztrák–Magyar Monarchiából egy kisebb Ausztria maradt, az országnak sok problémával kellett szembenéznie. Maguk a tartományok sem bíztak abban, hogy az ország képes lesz fennmaradni. Vorarlberg Svájc, Tirol és Salzburg Németországhoz kívánt csatlakozni. A szociáldemokrata párt programja is tartalmazott egy Anschluss-paragrafust. A nyugati hatalmak csak szóban tiltakoztak az Anschluss ellen. Schuschnigg 1938. március 13-án népszavazást írt ki a csatlakozás ügyében. Végül Hitler döntő lépésre szánta rá magát. Március 11-én lezárták az osztrák–német határt, március 12-én a német hadsereg bevonult Ausztriába, és másnap Hitler Ostmark néven beolvasztotta az országot a Harmadik Birodalomba (Hutvágnerné 2012) (3.9.7 ábra).

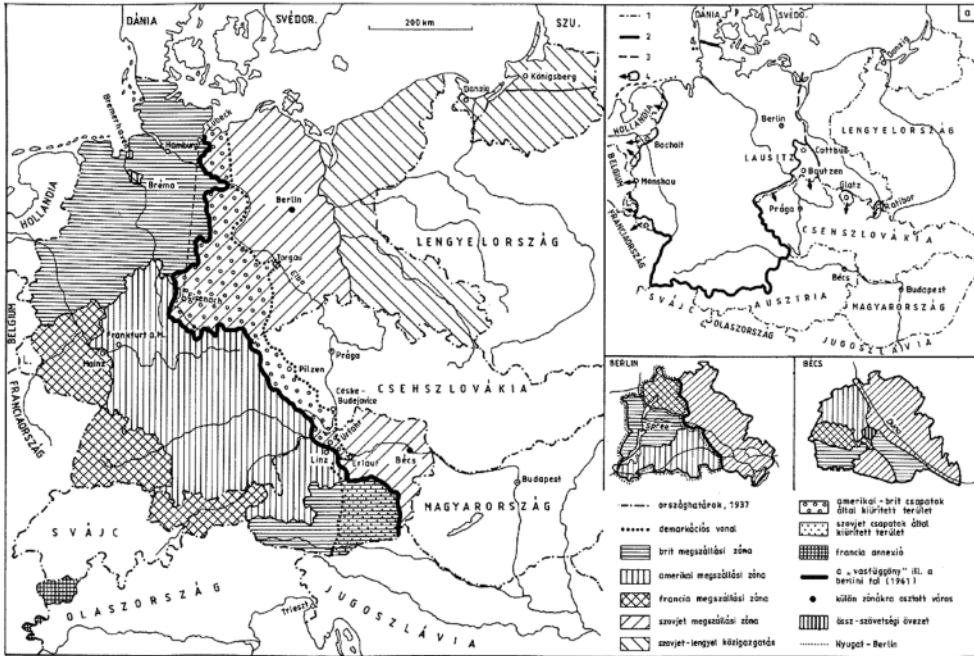
Németország természetesen magával rántotta a világháborúba Ausztriát is. A második világháború befejeztével a győztes nagyhatalmak csapatai elfoglalták és egy évtizeden át megszállva tartották a négy megszállási övezetre osztott Ausztriát (Hutvágnerné 2012). A megszállási zónabeosztás nagy vonalakban a háborút lezáró stratégiai állapotnak felelt meg (3.9.8 ábra). A legnagyobb megszállási övezet a szovjeteké volt, magában foglalta Felső-Ausztria Dunától északra fekvő részét, egész Alsó-Ausztriát és Burgenlandot. Az amerikai zóna Felső-Ausztria déli részéből és Salzburg tartományból állt. Stájerország és Karintia képezte a brit zónát, Tirol és Vorarlberg pedig a francia megszállási övezetet. Bécs, az osztrák főváros, noha szovjet csapatok foglalták el 1945 áprilisában, a potsdami határozatok értelmében ugyanezen év szeptemberétől négyhatalmi megszállás alá került (Brenner 2013).

3.9.7 ábra: Ostmark, 1938–1945

Forrás: Köztes-Európa (1763–1993). Térképgyűjtemény, 2015.

3.9.8 ábra Megszállási övezetek a II. világháború végén

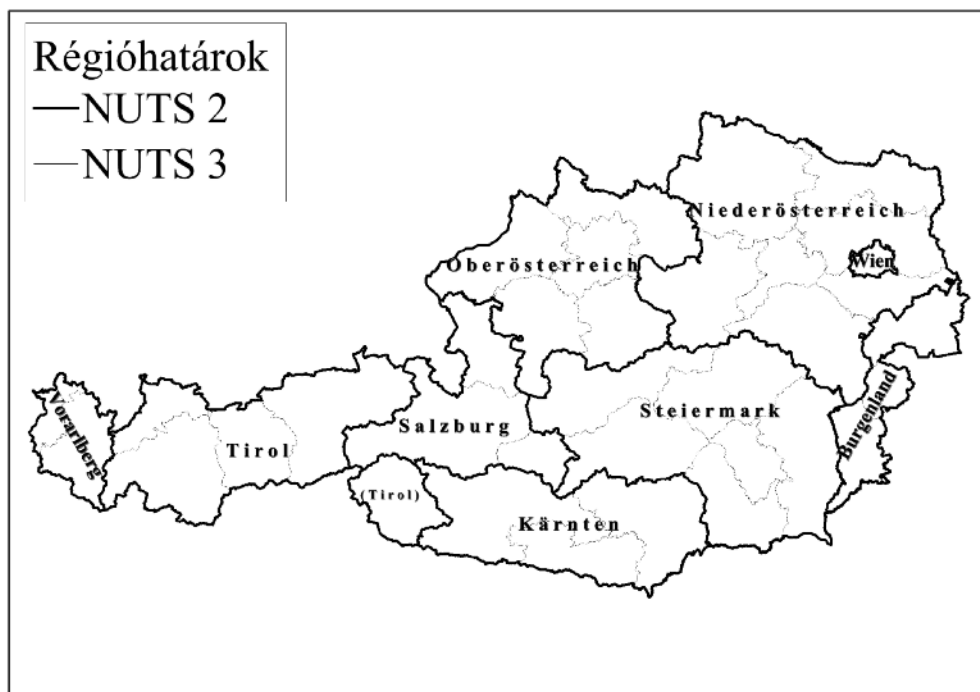
Forrás: Köztes Európa (1763–1993). Térképgyűjtemény, 2015.

Ausztria háború utáni helyzetének rendezésekor figyelembe kellett venni, hogy önálló államként nem vett részt a háborúban, ezért a szövetséges hatalmak nem békeszerződést, hanem államszerződést kötöttek vele. Az 1955. május 15-én aláírt szerződés az 1938. január 1-jei határok között állította vissza a független Ausztriát. Az osztrák államszerződést megelőző, 1955. áprilisi szovjet–osztrák tárgyalásokon megegyezés született: Ausztria nyilatkozatot tett örökös semleges státusáról, s ezt államtörvényben erősítette meg, amelynek értelmében az ország nem csatlakozhat katonai szerződésekhez, nem engedélyezhet területén idegen katonai támaszpontokat. Az osztrák államszerződést aláíró nagyhatalmak külön nyilatkozatban ismerték el az ország semlegességét (Fencsik 1986). 1945–1966 között az Osztrák Néppárt (ÖVP) és az Osztrák Szociáldemokrata Párt (SPÖ) koalíciója vezette az országot. 1955-ben az ENSZ, majd 1960-ban az EFTA tagja lett. 1989-ben Ausztria kérelmezte felvételét az Európai Unióba (EU). 1994-ben a lakosság népszavazással jóváhagyta a csatlakozást, 1995. január 1. óta az EU tagja (Hutvágner 2012).

Magyarország nyugati szomszédja tehát szövetségi berendezkedésű föderatív állam, Ausztria 83 858 négyzetkilométer nagyságú területen helyezkedik el. Lakosainak száma megközelítőleg 8 millió fő. (vho.at, 2015) Három szövetségi nagyrégió (NUTS 1), kilenc szövetségi tartomány (Bundesland) (NUTS 2), 35 körzet (NUTS 3), valamint 2351 önkormányzat (NUTS 5) alkotja. NUTS 4 besorolású területtel az ország nem rendelkezik. A kilenc autonóm tartomány a következő: Burgenland, Karintia, Alsó-Ausztria, Felső-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Tirol, Vorarlberg és Bécs (3.9.9 ábra, 3.9.2 táblázat). A

szövetségi és tartományi szinten túl a harmadik területi entitás az alkotmány által korlátozott autonóm önkormányzási joggal felruházott önkormányzat (Gemeinde). Több nagyváros különleges státusszal (Statutarstädte) és kiegészített autonómiával rendelkezik. A központi állam és a kilenc szövetségi tartomány megosztja egymás között a hatalom gyakorlásából adódó feladatokat. Az Alkotmány pontosan szabályozza ezeket az egymástól független illetékességi területeket. A helyi közigazgatás vezetője a polgármester. A tartományi kormány feje a tartományi miniszterelnök, a szövetségi államigazgatás közvetett képviselője, akinek fő feladatai a tartomány képviselete, a tartomány alkotta törvények felterjesztése a szövetségi kormánynak, valamint a tartományi közigazgatás legfelső szintű feladatainak ellátása (MKKSZ 2006; wieninternational.at 2015).

3.9.9 ábra: Ausztria jelenlegi közigazgatási felosztása

Szerkesztette: Hardi T., 2011.

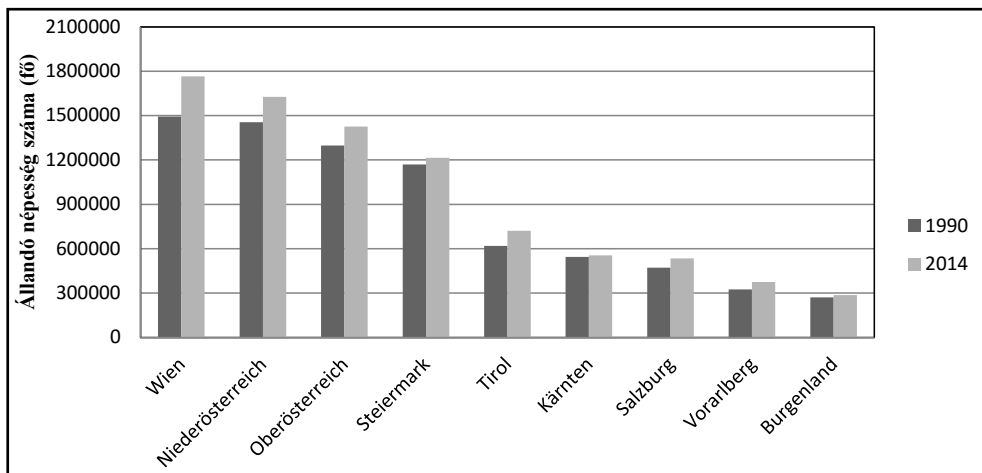
Az egyes szövetségi tartományok (NUTS 2) népességszámukat tekintve jelentős különbségeket mutatnak. Legnagyobb népességszámmal természetesen a fővárosi térség rendelkezik. A bécsi tartomány (NUTS 2) 1990-ben másfél milliós állandó lakosságot számlált, 2014-re ez közel 300 ezer fővel növekedett. A tartományok sorában a fővárosi térséget Alsó- (Niederösterreich) és Felső-Ausztria (Oberösterreich) követi. A legalacsonyabb népességszámú tartományok Vorarlberg és Burgenland, megközelítőleg 300 ezres lélekszámmal. Összességében elmondható, hogy napjainkra valamennyi tartomány növelte népességszámát (kisebb-nagyobb mértékben) 1990 óta (3.9.10 ábra).

3.9.2 táblázat: Ausztria NUTS rendszere

NUTS 0 (ország)	NUTS 1 (3 szövetségi nagyregió)	NUTS 2 (9 szövetségi tartomány)	NUTS 3 (35 körzet)
Ausztria	Ostösterreich	Burgenland	Mittelburgenland, Nordburgenland, Südburgenland
		Niederösterreich	Mostviertel–Eisenwurzen, Niederösterreich-Süd, Sankt Pölten, Waldviertel, Weinviertel, Wiener Umland/Nordteil, Wiener Umland/Südteil
		Wien	Wien
	Südösterreich	Kärnten	Klagenfurt–Villach, Oberkärnten, Unterkärnten
		Steiermark	Graz, Liezen, Östliche Obersteiermark, Oststeiermark, West- und Südsteiermark, Westliche Obersteiermark
	Westösterreich	Oberösterreich	Innvierte, Linz–Wels, Mühlviertel, Steyr– Kirchdorf, Traunviertel
		Salzburg	Lungau, Pinzgau–Pongau, Salzburg und Umgebung
		Tirol	Außerfern, Innsbruck, Osttirol, Tiroler Oberland, Tiroler Unterland
		Vorarlberg	Bludenz–Bregenzer Wald, Rheintal

Forrás: European Election Database – Austria Administrative Division 2015.

3.9.10 ábra: Ausztria szövetségi tartományainak népességváltozása (fő) (1990; 2014)

Forrás: Eurostat 2015 alapján, saját szerkesztés.

A népesség térbeli eloszlása meglehetősen egyenetlen. Bécsset nem számítva csak két tartomány (Vorarlberg 138 fő/km², Felső-Ausztria 116 fő/km²) népsűrűsége múlja felül az országos átlagot. A legritkábban lakott Tirol (54 fő/km²) és Karintia (58 fő/km²). A tartományhatárokat figyelmen kívül hagyva már jobban kiugranak a területi egyenlőtlenségek. A koncentrált iparú és belterjes mezőgazdaságú Bécsi-medence népsűrűsége több mint háromszorosan, a Duna-mente és a Grazi-medence kétszeresen múlja felül az országos átlagot. Általánosságban megállapítható, hogy a települések száma, mérete, valamint a népsűrűség országszerte a tengerszint feletti magassággal arányosan csökken; ez rajzolja ki a lakosság területi eloszlásának alapvonásait (Probáld–Szabó 2014).

A jelenlegi osztrák tartományok kialakulásának története röviden – területi (közigazgatási) változásai és társadalmi sajátosságai

A továbbiakban Ausztria szövetségi tartományainak történetét külön-külön vizsgáljuk, és arra keressük a választ, milyen események határozták meg fejlődésüket, milyen sajátosságokat viselnek magukon saját régiójukhoz való viszonyukat illetően. Azt a feltételezést, mely szerint az egyes tartományok térfelfogása csak egyesével értelmezhető, a Mattl–Rásky (1999) szerzőpáros Ausztriára vonatkozó szavai is alátámasztják: „Az ország belső határai időnként erősebb választóvonalakat mutatnak a hagyományok és történelmi kontinuitás tekintetében, mint a külsők.” (Mattl–Rásky 1999, 6)

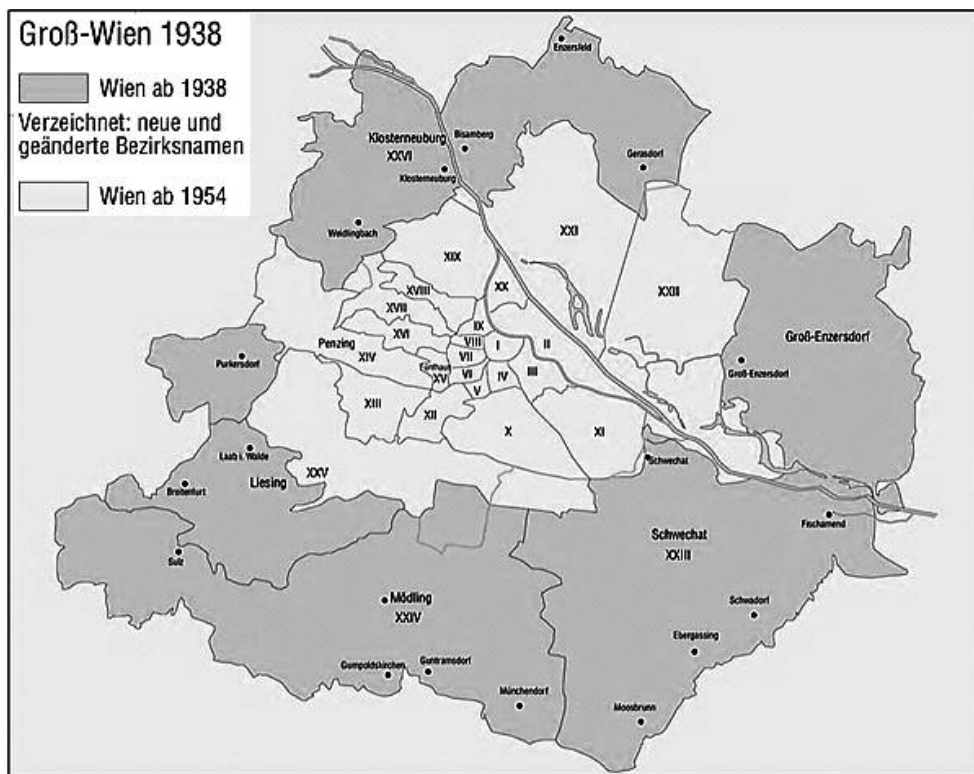
Az egyes tartományokkal való azonosulás mértéke különböző, függ az osztrák nemzeti öntudat fejlettségének mértékétől. Bécsben, Alsó-Ausztriában és Burgenlandban jóval nagyobb az osztrák nemzeti öntudat, mint a tartománnyal való azonosulás. Megközelítőleg egyformán erős a kettő Felső-Ausztriában és Salzburg tartományban; Karintiában, Vorarlbergben és Tirolban viszont a közösségi öntudat inkább a tartományhoz kapcsolódik, mint az országhoz. A lakosság legnagyobb része a német nyelv bajor-osztrák változatait beszéli, kivéve Ausztria legnyugatibb részeit, amely az alemann nyelvi térséghez tartozik (Bodnár 2005). Az osztrákok számára a tartományonkénti nyelvi dialektusok igen magas presztízzsel bírnak, bár nem válnak el élesen a köznyelvtől. A ma is létező „Wienerisch”³ az osztrák nyelvi „táj” integráns része, életmód, életérzés, életstílus és mentalitás. Fontos megjegyezni, hogy a dialektus nem csak „másféle beszéd”, hanem tükrözi egy másfajta gondolkodásmódot és érzésvilágot is (Csernus 2007).

Bécs Ausztria legkisebb tartománya és egyben fővárosa, nemzetközi kongresszusi- és vásárváros, az ország politikai és kulturális központja (vho.at, 2015). A városnak a rómaiak előtti időben Vianomina, később a Vindobona volt a neve. Szlávok is korán lakhatták, amelyre szláv neve Beč is utal. Mai Wien nevén csak 1030-ban említik először (Pallas II. 1893). Az 1156. szeptember 17-i császári szabadalomlevél az Ostmarkot önálló, Bajorországtól teljesen különvált hercegséggé, a várost annak központjává, a felségjogok teljességével fölruházott fejedelmek székhelyévé tette. Bécs polgárainak már 1198-ban külön törvénykezésük volt (Weisz 1888). Városi kiváltságokat 1221-ben nyert el, 1276-ban pedig a Habsburgok fennhatósága alá került. 1365-ben IV. Rudolf herceg megalapította a bécsi egyetemet, 1480-ban püspöki székhely lett a város. 1484-ben Mátyás foglalta el, haláláig a magyar király székhelye volt. I. Ferdinánd a német császárok székhelyévé tette. 1529-ben a törökök ostromolták, Salm Miklós azonban visszaverte őket (Pallas II. 1893). 1683-ban ismét megjelentek a törökök és hosszú ostrom alá vették a Habsburg-birodalom központját. A felmentő hadak segítségével sikerült visszaverni a támadást. A 18. században egymás után három uralkodója is volt. III. Károly (1711–1740), Mária Terézia (1740–1780) és II. József (1711–1790) idején a város egy hatalmas birodalom fényes központjává vált. (Pethő–Szombathy 1989). 1809-ben a franciák vették be a várost, 1815-ben a bécsi kongresszusnak adott helyet (Pallas II. 1893). Az 1848-as forradalmi hullám Bécsset is elérte, azonban a magyar sereg törekvése, hogy

3 A „Wienerisch” eredetileg a középbajor terület nyelve, amely aztán nagyvárosi nyelvként számos hatást olvasztott magába (Csernus 2007).

segítségét nyújtson a bécsi forradalmároknak, megbukott, Schwechatnál visszafordulásra kényszerítették a magyar sereget (Pethő–Szombathy 1989). 1892-ben egyesítették a vele már akkor összeépült helységekkel, így megteremtették Nagy-Bécset, 1904-ben pedig a Duna bal partján lévő részeket csatolták hozzá. Lueger Károly polgármester 1910. évi haláláig nagyon sokat tett a város fejlesztése érdekében (Révai Nagy Lexikona II. 1935). A századfordulón Bécsnek közel 2 millió lakosa volt, a város kb. 160 km²-en terült el, és a Duna túlsó partján is terjeszkedni kezdett (Britannica Hungarica II. 1994). Az első világháború után a Monarchia felbomlásával az ötvenmillió birodalom székhelyéből egy kis ország fővárosa lett (Pethő–Szombathy 1989). A német hadsereg 1938. március 12-én elfoglalta Ausztriát. 1938–1945 között Nagy-Bécsről beszélhetünk, ugyanis a város határait kiterjesztették. Nagy-Bécs, amelyhez most már Alsó-Ausztria is hozzátartozott, német tartomány lett. A szovjet csapatok 1945 áprilisában foglalták el Bécset, és a szövetségesek szeptemberben megszállási övezetekre osztották a várost és egész Ausztriát. A lakosság száma körülbelül 1,3 millióra esett vissza. Bécs újjáépítésének munkája 1945 és 1951 között Theodor Körner, 1951 és 1965 között Franz Jonas polgármesterek nevéhez kötődik, akiket később köztársasági elnökké is választottak. Az osztrák államszerződés 1955. május 15-i aláírásával a megszálló csapatokat kivonták az ország területéről, így Bécsből is. Ausztria tehát 1955 óta semleges állam, és Bécs fontos nemzetközi találkozók székhelye lett (Britannica Hungarica II. 1994) (3.9.11 ábra).

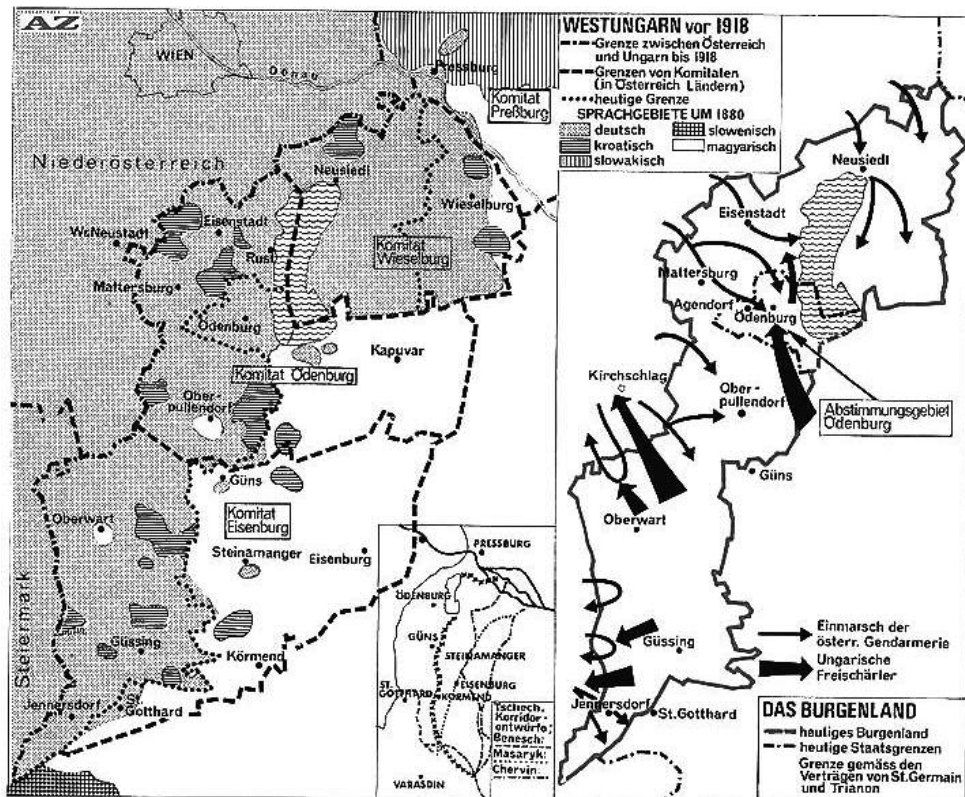
3.9.11 ábra: Nagy-Bécs (1938-as és 1954-es határok)

A 3965,46 km² területű *Burgenland* 7 kerületből és 2 városból (Eisenstadt és Rust) áll. Székhelye Eisenstadt (Kismarton) (vho.at 2015). Ausztria legkeletibb, lakosságszámát tekintve legkisebb szövetségi tartománya történelmileg és földrajzilag is nagyon speciális terület. Sok burgenlandiban az a téves kép él, hogy a tartomány mindig is Ausztriához vagy legalábbis a Habsburgok érdekszférájához tartozott. Valójában azonban három, külön-külön nagy hagyományú nyugat-magyarországi vármegye elcsatolt részéi alkotják a tartományt (Palkó 2011). Történetileg az 1919. szeptember 10-én Ausztria antanthatalmakkal Saint-Germainban aláírt békeszerződéséig érdemes visszanyúlni, amelynek értelmében Nyugat-Magyarország jelentős része – 4312 km² terület – és nagyszámú lakosa – 340 917 fő – Ausztriához került. Az első világháborút szintén vesztésként befejező Ausztria területgyarapodása Magyarország kárára sokakat felháborított. 1921. október 4-én a területen kikiáltották a rövid életű Lajtabánságot, amelynek célja az volt, hogy ne tudják átadni Őrvidéket az osztrákoknak. Október 11–12-én megindultak a magyar–osztrák tárgyalások olasz közvetítéssel Velencében, amelyben megegyeztek a soproni népszavazás kiírásában. A népszavazást 1921. december 12–14-ére tűzték ki, melynek eredményeképp Sopron és a környező települések Magyarország részei maradtak (Ignác 2013; ifj. Sarkady 2010). Ausztriához végül 3967 km² terület és 287 000 fő lakos került. Az új osztrák–magyar határ kiigazítása 1922. január 1-jén kezdődött, a végleges kitézése csak 1922. december 22-én fejeződött be, mely a magyar–osztrák határterületen nagyrészt megegyezett az etnikai határokkal. 1922. január 1-jén alakult meg hivatalosan Ausztria új, kilencedik tartománya. Az első tartományi elnök – Robert Davy – nevezte el Burgenlandnak, egyik magyarárat szerint azért, mert minden magyar megye elnevezésében, ahonnan elszakítottak területet, szerepel a német „Burg” szó (Sopron = Ödenburg, Moson = Wiesenburg, Vas = Eisenburg) (Ignác, 2013). Mások szerint a legfiatalabb szövetségi tartomány azért kapta ezt az elnevezést, mert az osztrákok azt remélték, hogy kapnak vele egy sor egyéb várat és várost is. Egyes magyarok is szeretik őrségnek, őrvidéknek nevezni (Csihák 2015).

1921-től átmenetileg Bad Sauerbrunn (Savanyúkút) volt a tartomány központja, majd 1925. október 19-től Eisenstadt (Kismarton) lett, amely csupán 1981-ben kapta meg a tartományi székhely alkotmányossági rangját. 1938 és 1945 között Ausztria német megszállás alá került. Ez idő alatt Burgenland területét két részre osztotta fel a hitleri hatalom, egyik része Alsó-Ausztriához, másik része Stájerországhoz került. A II. világháború végeztével (1945-ben) Burgenland ismét önálló tartomány lett (Ignác 2013). „Különös ékszernek” számít Ausztria ezen szeglete a hegyes-völgyes osztrák tartományok között. Az osztrákokat a magyar „pusztára” emlékezteti, idegenforgalmi kínálataikban is a pusztai romantikát emelik ki: a síkságot, a gémeskutat, a Fertő nádasait, a Fertő-tavat mint Európa legnyugatibb „sztyeppeit”, a sajátos növényvilágot, a sík szántóföldi kultúrát. Lakossága túlnyomóan német nyelvű, bajor eredetű, magyarok főként kisebb községekben és két nagyobb településen, Oberpullendorfban (Felsőpulya) és Oberwartban (Felsőőr) élnek (Pethő–Szombathy 1989). Burgenland területének kialakulását a 3.9.12 ábra szemlélteti.

3.9.12 ábra: Burgenland, 1920

Forrás: Austria-Forum 2015.

Alsó-Ausztria (Niederösterreich) az ország legnagyobb területű tartománya. Ez Ausztria történelmi magterülete, itt és a szomszédos Felső-Ausztria területén feküdt az Osztrák Őrgrófság (Espolarte 2015). 976-ban került a bajor Babenberg család birtokába, s az Österreich (Keleti Birodalom) elnevezés is ekkor bukkant fel először. Az Alsó- és Felső-Ausztria közötti határfelosztás 1450-ben történt meg. Bár a tartomány hivatalos neve egészen 1918-ig Österreich unter der Enns („Enns alatti Ausztria”) volt, a köznyelv mégis Niederösterreichként (Alsó-Ausztria) emlegette (Britannica Hungarica I., 1994). A tartomány közigazgatási, törvénykezési és adóügyi vonatkozásában I. Miksa császár (1493–1519) nevét érdemes kiemelni, akinek körzetesítési intézkedésére a korábbiakban már utaltunk. Alsó-Ausztria tartomány szempontjából reformjai közé tartozott, hogy 1518 után az öt alsó-ausztriai örökös tartomány közös kormányzatot kapott, amely általános megelégedést keltett. I. Miksa halálával (1519) a habsburgi országok jogszerű birtokosainak, Károlynak és Ferdinándnak Spanyolországból való megérkeztéig e kormányzat képviselői tovább is hivatalban akartak maradni, ez ellen főleg Alsó-Ausztriában élénk ellenérzés támadt. A többi tartományokhoz hasonlóan a rendek itt is bizottságot választottak, mely új alkotmányt (Landesordnung) és új rendi kormányzatot alkotott, mely önhatalmúlag járt el. Egy másik jelentős fordulópontra a tartomány közigazgatási rendszerében I. Ferenc József császár uralkodásának kezdete (1848), amellyel Alsó-Ausztria új politikai-

gazdasági korszakba lépett. A földbirtoknak a középkori terhektől való felszabadítása, a földesúri joghatóság megszüntetése, a politikai közigazgatás szervezetének folyamatos javulása, az alkotmányos állapotok s az alaptörvényileg biztosított jogok jellemezték ezt az időszakot (Mayer 1888). Az első világháborút követően Günd környékének egy részét Csehszlovákiához csatolták. Hivatalosan 1918 óta szövetségi tartomány. 1920-ban Bécs közigazgatásilag különvált tőle. Ausztria német megszállása, az Anschluss (1938–1945) idején a Reichsgau Niederdonau (Alsó-Duna Birodalmi Kerület) része lett. Bécs javára 1938-ban területeket engedett át, 1945-től ismét szövetségi tartomány lett, majd az 1954-es közigazgatási reform során elveszített területeinek nagy részét visszakapta (Britannica Hungarica I. 1994). Négy tájegységre szokás tagolni: délkeleten van a sűrűn lakott Industrieviertel; délnyugaton az Északi-Mészkő-Alpok vonulatai által uralt Mostviertel ('mustvidék'); északkeleten, a Dunától északra a dombos Weinviertel ('borvidék'); északnyugaton pedig a középhegységi jellegű Waldviertel ('erdővidék') (3.9.13 ábra). Alsó-Ausztria legmagasabb hegye a Schneeberg (2076 m). A tartomány székhelye 1986 óta Sankt Pölten. (Espolarte 2015). Alsó-Ausztria a Bécsi-medence kedvező földrajzi adottságaira és Bécs felvevőpiacára támaszkodva az ország éléskamrája (Probáld–Szabó 2014).

3.9.13. ábra: Alsó-Ausztria négy fő tájegysége

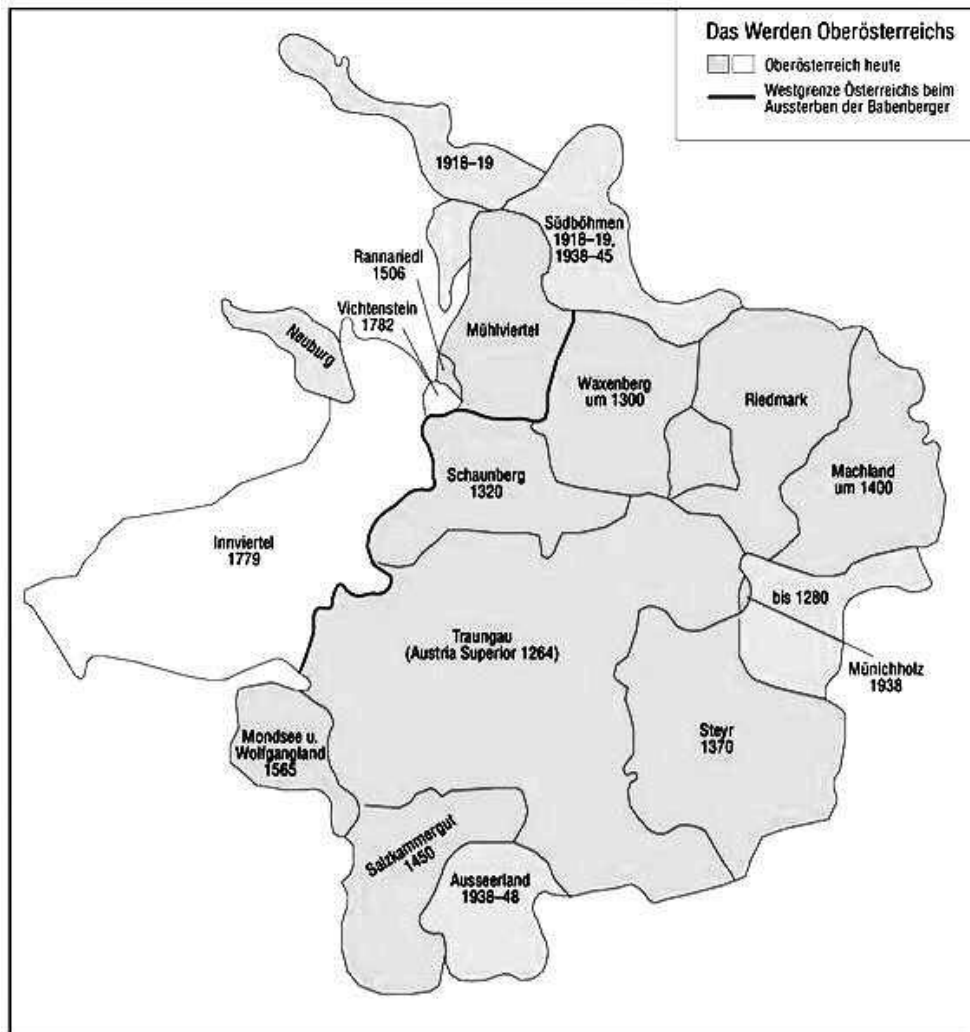
Forrás: <http://www.mostviertel.com/mostviertel/index.php?CID=2703>

Felső-Ausztria az ország északi részén, az osztrák Duna-völgy nyugati szakaszát, a Linzi-medencét, valamint a Salzach és az Inn völgyének alsó szakaszát foglalja magában. Északon a Cseh-masszívumhoz tartozó erdős Mühlviertel, nyugaton az Innviertel tájegysége tartozik hozzá. Déli részén, az Északi-Alpok mészkővonulatai (Dachstein, Totes Gebirge, Höllengebirge) között terül el a híres-szép Salzkammerguti-tóvidék (Traunsee, Attersee). A tartomány népsűrűsége másfélszerese az országos átlagnak. Gazdaságilag legfontosabb területe a Duna és a Mészkő-Alpok között található, dombvidéki jellegű Elő-Alpok, ahol a szántóföldi növénytermesztés mellett az ipar is összpontosul (Probáld–Szabó 2014). Területe 11 981,92 km², székhelye Linz (vho.at 2015).

A tartomány a rómaiak idejében az Innig terjedő Noricum provincia északnyugati része volt. Laureacum (Lorch) volt a legfontosabb katonai állomása, de jelentős szerepet játszott Lentia (Linz) és Ovilabae (Wels) is. A kereszténység már a IV. században kezdett itt terjedni; ekkor szenvedett Florianus, a tartomány védőszentje mártírhalált. A Nyugatrómai Birodalom bukása után Felső-Ausztriának is sokat kellett szenvednie. 1180-ban Barbarossa Frigyes az Enns fölött Ausztriát VIII. Ottokár styri határgrofnak adományozta, mikor pedig ennek fiúága kihalt, Felső-Ausztria a babenbergi hercegre, V. Lipótra szállt és Alsó-Ausztriával egyesítették. Az Inn-negyed azonban 1779-ig még Bajorországnál maradt (Pallas VII. 1894). Felső-Ausztriát 1450 körül választották el Alsó-Ausztriától, és 1490-ben Enns, Steyr és Wels után Linz lett a székhelye. 1918-ig Österreich ober der Enns („Ennsen túli Ausztria”) volt a hivatalos neve, de a köznyelvben Oberösterreich néven emlegették. Az Anschluss idején (1938–1945) a tartományból a Reichsgau Oberdonau (Feldunai Birodalmi Körzet) lett, amely területileg nagyobb volt, mint a korábbi Felső-Ausztria. A második világháborút követően több mint százezer menekült telepedett le Felső-Ausztriában. Bécs és Vorarlberg tartomány után az országban itt a legnagyobb a népsűrűség (Britannica Hungarica VI. 1994) (3.9.14 ábra).

Salzburg tartomány túlnyomórészt hegyvidék. Északi részét az Északi-Mészkő-Alpok vonulatai foglalják el, amelyek Salzburg környékén dombokká szelődülnek. Délebbre a Középső-Alpok hegyláncai, a Kitzbüheli-Alpok és az Alacsony-Tauern emelkednek. Délen a tartományt falként zárja le Ausztria legmagasabb hegysége, a Magas-Tauern. (Espolarte 2015). A tartomány múltja eltér a többi tartományétól: egyház-fejedelemségként működött, és csak a késői középkorban vált jogilag egységes területté, de már korán jelentős birtokokat mondhatott magáénak (Palkó 2011). A Salzburgi Püspökséget Sz. Rupertus wormszi püspök alapította 700 körül, amely 798-ra érsekségre emelkedett és egyházi fennhatósága kiterjedt Alsó- és Felső-Ausztriára, Stájerországra, Észak-Tirolra és Bajorország keleti részére. A 13. századtól Salzburg érsekei egyházi fejedelmek voltak, 1802-ig, amikor az érsekséget szekularizálták és mint Salzburg hercegséget kárpótlásul Ferdinánd toszkánai nagyherceg kapta. 1805-ben a pozsonyi béke értelmében Ausztria megkapta a tartományt az elvesztett Tirolért, 1809 és 1814 között pedig Bajorországhoz tartozott (Révai Nagy Lexikona XVI. 1935). Az 1814. évi párizsi békeszerződés és az 1815-ös Bécsi Kongresszus után Salzburg újra Ausztria része lett, külön tartománnyá 1850-ben vált (Ausztria Kalauz, 2015) (3.9.15 ábra).

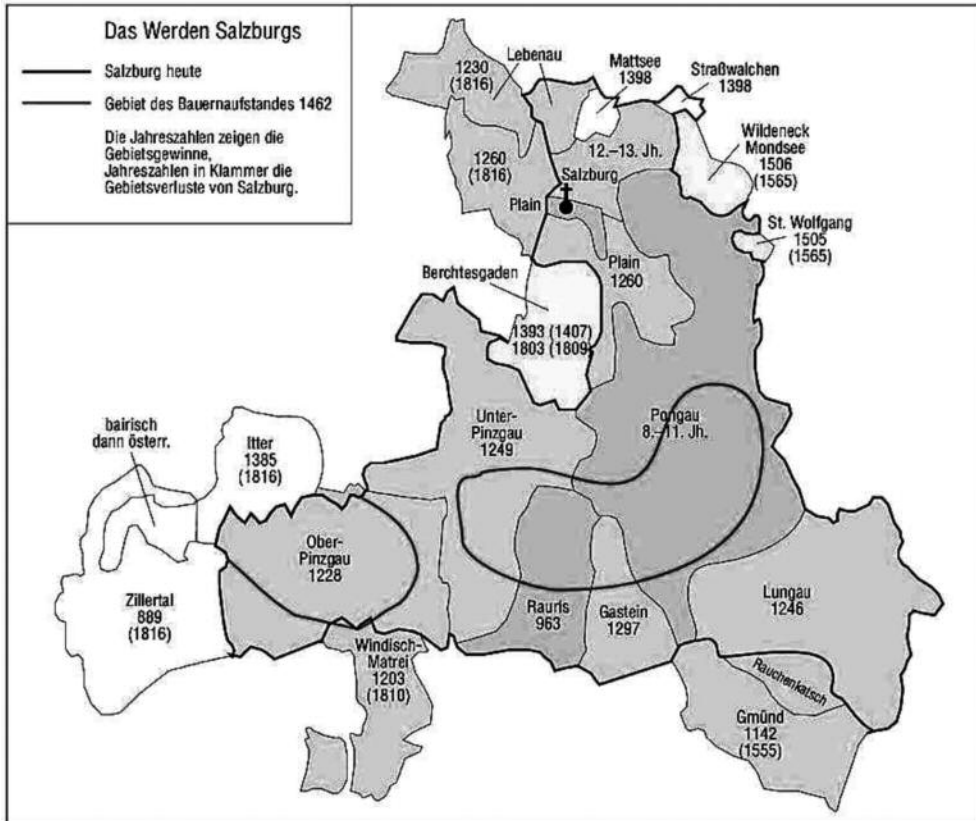
3.9.14 ábra: Felső-Ausztria kialakulása

Forrás: Scheuch 2008.

Az Ausztria délkeleti részén található *Stájerország* belső részét az Alpok központi, kristályos kőzetekből álló vonulatainak északi oldala és az északi mészkőhegységek egy része foglalja el. A kelet felé lealacsonyodó láncok között a Mura és a Mürz fokozatosan kiszélesedő völgyei a termékeny Grazi-medencébe ereszkednek le, amely az ország egyik legfejlettebb, sokoldalú agrárkörzete. Jelenlegi székhelye a Közép-Mura mentén fekvő Graz, amely Ausztria második legnépesebb városa. (Probáld–Szabó 2014) 16 388 km²-es területével a második legnagyobb osztrák tartomány. Területileg három fő részre osztható: Felső-Stájerország, Nyugat-Stájerország és Kelet-Stájerország (vho.at 2015).

3.9.15 ábra: Salzburg tartomány kialakulása

Forrás: Scheuch 2008.

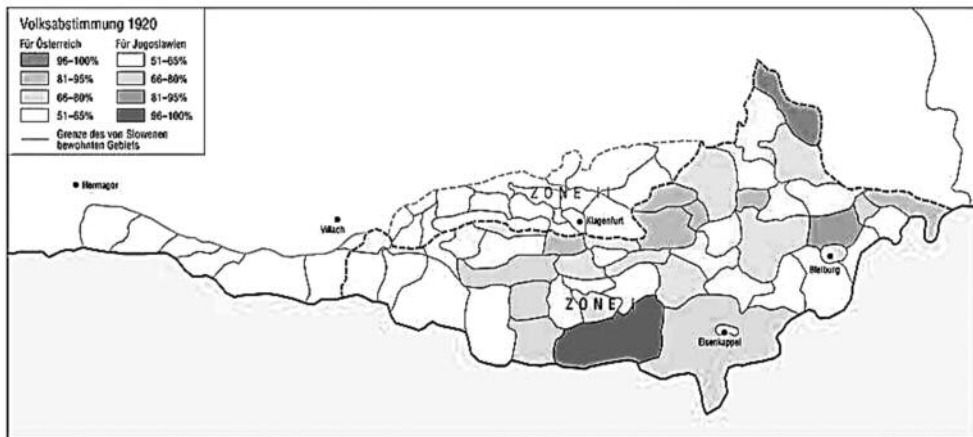
Az eredetileg a Bajor Hercegség és Karintia területéből leválasztott örgrófságot uraik Steier nevű központjukból kormányozták a 11–12. századtól. Erről a központról ered a terület elnevezése. Az örgrófságot 1180-ban emelte hercegséggé I. (Barbarossa) Frigyes császár (1152–1190). A terület az 1186-ban megkötött és 1192-ben életbe lépett georgenburgi örökösödési szerződéssel került az osztrák hercegek birtokába, és 1282-ben a Habsburgoké lett (Vajnági 2009). 1379-ben III. Albert és III. Lipót a Habsburg-birtokokat egymás között felosztották. Stájerországot (Steier), Hallstadtot és Ischlt Ausztriához csatolták. Viszont növekedett a tartomány területe azáltal, hogy Cilley Ulrik fiúgyermek nélkül hunyt el, és III. Frigyes Cillit és környékét Stájerországhoz csatolta. 1487 és 1491 között Észak-Stájerország egy része magyar kézen volt (Pallas XV. 1897). Miksa uralkodása (1493–1519) Stájerország történetére is nagy jelentőségű volt. Nemcsak a pénzügyek terén, hanem a közigazgatás minden más ágában mélyreható változásokat hozott. Megteremtette azon alapokat, melyeken az idők folyamán a hivatalnokállam fejlődött (Mayer 1890). 1525-ben a tartomány északi részét parasztlázadás dúlta, majd 1529-től 1532-ig a törökök pusztították (Pallas XV. 1897). 1564-ben I. Ferdinánd fia, Károly főherceg örökölte Stájerországot (Krajnával és Karintiával együtt). 1619-ben a terület végleg egyesült a többi osztrák örökös tartománnyal. A napóleoni háborúk alatt többször (1797, 1800, 1805,

A hegyvidékeiről és tavairól nevezetes *Karintia* Ausztria legdélebben fekvő tartománya. Területe 9535,97 km², fővárosa Klagenfurt (vho.at 2015). Karintiára jellemző egy élő, úgynevezett honvédő (Abwehrkampf) kultusz. Korábbi kétnyelvű, német–szlovén régióként, a nacionalista időkben a két nemzetiségi csoport vetélkedése adja azokat a törésvonalakat, melyek mentén a személyes és általános történelem koncepciói alakulnak (Mattl–Rásky 1999).

A hatodik század második felében Karantaniának nevezett tartományban, valamint a vele szomszédos területeken szlovének, vendek telepedtek le, akik eleinte az avarok uralma alatt álltak, de később a szláv birodalomhoz tartoztak. Hogy az avarok újabb támadásaitól megvédhesse magát, Boruth herceg a nyolcadik században Tasziló bajor hercegtől kért segítséget, akinek bukása után (788) Nagy Károly a területet a frank birodalomhoz csatolta. A 843. évi verduni szerződésben Bajorországgal együtt Karintia is Német Lajosra, halála után pedig annak fiára, Karlmannra szállt. A 10. században Karintia a bajor herceg uralma alá került, 976-ban pedig II. Ottó császár I. Henriknek ajándékozta. Halála után (989) a tartomány különböző házakból származó hercegekre szállt, akik közül azonban egyiküknek sem sikerült hosszabb ideig birtokában tartani. 1276-ban Karintia a német birodalom része lett, 1286-ban Meinhard tiroli gróf kapta hűbérbe. Amikor 1335-ben a tiroli grófok kihaltak, az utolsó gróf lánya, Maultasch Margit Tirolt kapta meg, Karintiát pedig Bajor Lajos Ausztria és Stájerország Habsburg-házi hercegeinek adta, azóta Karintia Ausztria része. A területet Alsó- és Felső-Karintiára osztották, amelyek közül az utóbbi Franciaország illír tartományaihoz került, 1813-ban azonban ismét elfoglalták és három évvel később mint klagenfurti és villachi kerületet az illír királyság laibachi kormányzóságához csatolták. 1849 óta külön koronataromány (Pallas X. 1895). 1880-as adatok szerint Karintia déli részén a szlovének létszáma 84 673 volt, amely 1910-re 65 661-re csökkent, miközben az összlakosságé nőtt. Szlovén megítélés szerint ezt a népességfogyást nem lehet természetes asszimilációnak tekinteni, hanem az erőszakos nyomás következményeként kell felfogni (Szilágyi 1998). Az első világháborút követően (1919) Karintiában szlovén csapatok megkísérelték megszerezni a tartományt, s két szakaszban szabályos ütközetekre került sor. 1919 áprilisában elfoglalták a tartomány fővárosát, Klagenfurtot. Ennek nyomán Karintiában népszavazást tartottak (3.9.17 ábra). 1920 októberében a tartományi fővárostól délre kijelölt „A” övezetben a szlovének többségben voltak, 60%-uk mégis az Ausztriánál maradásra szavazott.⁴ E népszavazási győzelem feleslegessé tette a tartományi fővárostól északra kijelölt kisebb, „B” övezetben megrendezendő népszavazást, ahol egyébként a szlovének kisebbségben voltak. A probléma ekkor ugyan megoldódott, de a karintiai német lakosság érzelmei még a második világháború után is kisebbségellenesek maradtak (Németh 2012). A német ajkú karintiaiak közös emlékezete a népszavazás napját a szlovének feletti győzelemként ünnepli, miközben Ausztria többi tartományában a népszavazás dátuma semmit nem jelent (Mattl–Rásky 1999).

4 Ebben közrejátszottak az autonómiaigérek és a hadkötelezettség-nélküliség, amely sok asszonyt az Ausztria melletti szavazásra ösztönzött (Németh 2012). Mindezekon túl, sokan abban reménykedtek, hogy osztrák fennhatóság alatt jobban meg tudják őrizni szlovén identitásukat, mint az ortodox szerbek irányítása alá került Jugoszláviában. Viszont nem így történt, másfél hónappal a népszavazás után a tartományi kormányzat az osztrák parlamentben bejelentette a szlovének germanizálásának szándékát (Szilágyi 1998).

3.9.17 ábra: Karintiai népszavazás, 1920

Forrás: Scheuch 2008.

Már a st.-germaini kisebbségvédelmi szerződésben Ausztria kénytelen volt kötelezettséget vállalni arra, hogy biztosítsa a kisebbségek számára az anyanyelvi oktatást. Bár az 1937-es iskolatörvény lehetővé tette a kétnyelvű oktatást, a német nacionalizmus időszakában ennek érvényesítéséről szó sem lehetett. 1938 után megszűntek a kisebbségi egyházi iskolák. Az 1955-ös államszerződés a szlovének és horvátok számára lehetővé tette három tartományban – köztük Karintiában is – a kisebbségi oktatást elemi iskolai szinten, valamint korlátozott mértékben középfokon. Karintiában 1990-ben már öt kétnyelvű magánóvoda működött, és léteztek/léteznek olyan önkormányzati óvodák is, ahol folyik szlovén oktatás. A Karintiai Kisebbségi Iskolatörvény szlovén területeken kötelezővé teszi a kétnyelvű oktatást. A diákoknak beiratkozásnál jelezniük kell erre vonatkozó igényüket. 1957-ben megalakult Klagenfurtban a Szlovén Szövetségi Gimnázium, ahol évi 450 diák tanulhat kizárólag szlovén nyelven. 1990-től ugyanitt nyílt meg a kétnyelvű kereskedelmi szakközépiskola. A klagenfurti Szövetségi Pedagógiai Főiskolán képeznek tanítókat szlovén és kétnyelvű osztályok számára (Szoták 2003).

Tirol Ausztria nyugati részén található Innsbruck székhellyel (vho.at 2015). Területének tengelye ma az Inn keskeny völgye, melyet észak és dél felől az Alpok láncai fognak közre, ezért népsűrűsége csak kétharmada az országos átlagnak (Probáld–Szabó, 2014).

A Tiroli Grófság területe a 11. század elejéig volt a Bajor Hercegség része. 1027-ben II. Konrád császár (1024–1039) választotta le a területet Brixen és Trient püspöke számára, akik közösen uralkodtak felette. A katonai és igazságszolgáltatási feladatok ellátását világi nemesekre, grófokra bízta, akik a 12. század végétől Tirolban levő székhelyükről kormányoztak. Innen kezdték őket tiroli grófoknak nevezni. Tirolt 1363-ban az osztrák hercegek örökölték meg, és innentől a grófság a Habsburg-család birtokai közé tartozott. A tartomány központja Meran, majd a 15. századtól Innsbruck volt (Vajnági 2009). 1500-ban visszakerült a tartományhoz a korábban Karintiához csatolt Pusterthal, 1803-ban Trient és Brixent is Tirolhoz csatolták. A pozsonyi béke 1805-ben Tirolt Bajorországnak engedte át, ami 1809-ben a Hofer András vezette néplázadást vonta maga után (Pallas XVI. 1897). Tirol ma is a Hofer András-történet rabja, akit a Habsburg-

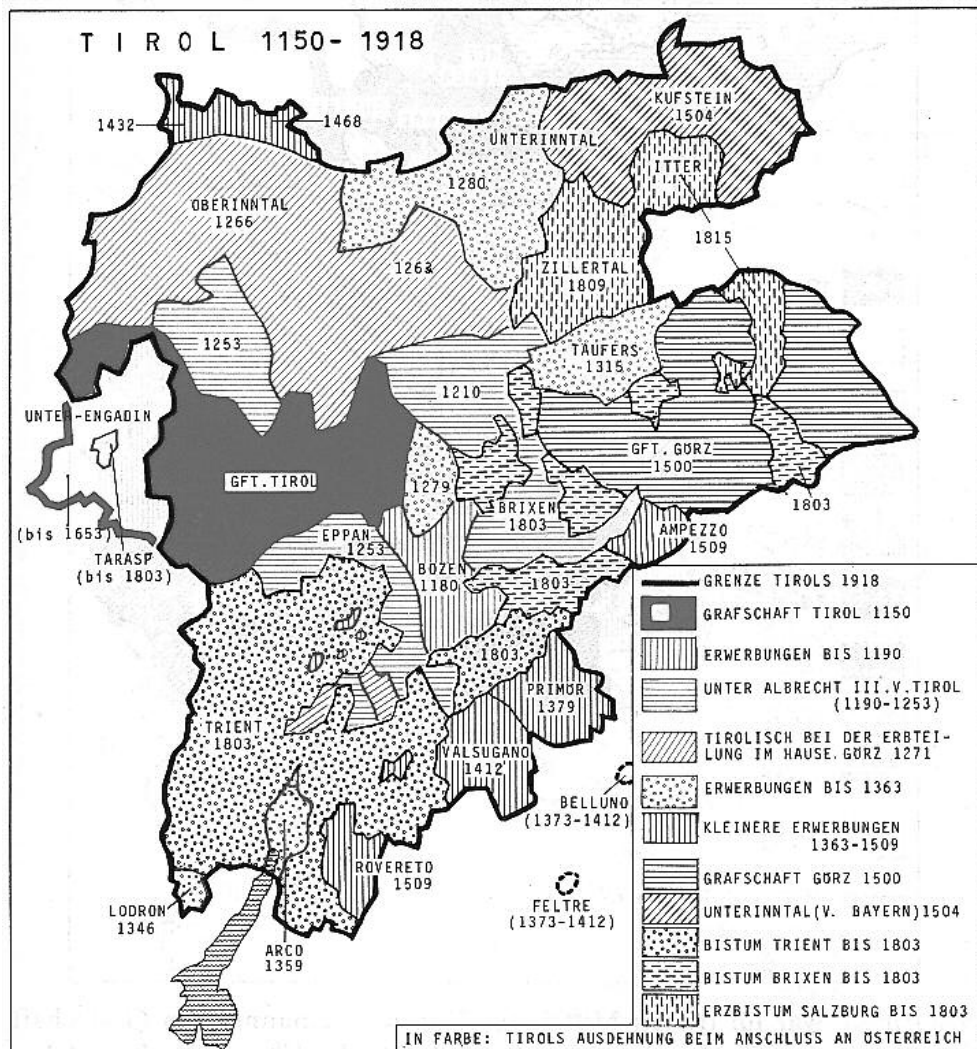
párti tiroli partizánok vezetőjeként 1810-ben kivégeztek (Matti–Rásky 1999). A Hofer András vezette lázadás leverése után a schönbrunni béke Tirolt három részre osztotta. Dél-Tirolt Meran környékéig az Olasz Királysághoz, a Pusterthal keleti részét Illíriához, a többi részét pedig Bajorországhoz csatolták. 1814-ben minden rész visszakerült a Habsburgok birtokába (Pallas XVI. 1897). Újabb felosztásra az első világháború után került sor. Az 1919. szeptember 10-i saint-germaini békeszerződés 27. cikkének 2. pontja Tirol tartomány Brenneren túli részét – Dél-Tirolt – Olaszországhoz csatolta. Ezen döntés következtében a Monarchia egykori tartománya, Tirol három részre szakadt: egy északi részre, melynek „fővárosa” Innsbruck, egy keletire, melynek központja Lienz – mind Észak-Tirol, mind Kelet-Tirol Ausztriához tartozik, de elválasztja őket Salzburg, mely külön tartományi terület – és Dél-Tirolra, melyet az olasz parlament által 1920. szeptember 26-án meghozott törvény az olasz államterület integráns részévé nyilvánított (Gulyás 2006).

Dél-Tirol lakosságának 89%-a (215 352 fő) a német nemzethez tartozónak, míg a lakosság 2,9%-a (7054 fő) olasznak vallotta magát; a saint-germaini békeszerződés megkötésének évében, 1921-re a német nyelvűek aránya 76%-ra (193 000 fő) csökkent, míg az olaszajkú lakosság száma 10%-ra (27 000 fő) nőtt. Mussolini Olaszország lakosságának homogenizálása érdekében kisebbségi nyelveket korlátozó intézkedéseket hozott a közügyek, a helységnevek, a könyvkiadók és a média területén is, valamint folyamatosan zajlott a délolaszok Dél-Tirolba történő telepítése és a német nyelvű lakosság kitelepítése, aminek következtében az 1942-ig 74 ezer német nyelvű hagyta el a mai Dél-Tirol területét. A dél-tiroli német nyelvű kisebbség jogainak törvényben történő szabályozására először csak 1946. szeptember 5-én került sor, amikor Olaszország és Ausztria aláírták a Párizsi Szerződést. A Gruber-de Gasperi Egyezmény néven ismertté vált törvényi szabályozás különleges jogokat biztosított a német nyelvű lakosságnak az anyanyelven folyó oktatás, a német nyelv azonos jogállása, az egyenjogúság a hivatali munkákban, az akadémiai záróvizsgák elismerése stb. terén. 1948-ban az olasz állam létrehozott Trient központtal egy olasz többségű testületet Trient–Dél-Tirol néven (Trient és Bozen tartomány), és az olasz parlament az év februárjában megszavazta az erre a területre vonatkozó első autonómiastatútumot. Az önkormányzás az olasz többségű Trient tartomány kezében volt, Bozen tartománynak csak korlátozott önrendelkezés jutott, ezért a német nyelvű lakosság további asszimilációnak volt alávétve. 1961-re az olasz nyelvű lakosok aránya elérte a 34%-ot. 1960-ban komoly tárgyalások indultak el az olasz, az osztrák állam és a dél-tiroli német nyelvű kisebbség között, és az ENSZ közbenjárásával 1969-re megszületett az úgynevezett Csomagterv, amelyben a kilátásba helyezték új autonómiastatútumot (Ádám 2008). Az 1972-ben érvénybe lépett *második* autonómiastatútum Dél-Tirolra ruház át egy sor autonóm hatáskört, melyek törvényes rendezése a saját helyi parlament útján történik, gyakorlásukat pedig saját végrehajtó szerv látja el a hozzá tartozó közigazgatási struktúrával (Pan 2004). Létrejött Trient–Dél-Tirol autonóm régió, amely két tartományból, Trientből és Bozenből állt. Az 1972-es autonómiastatútum alapján mindkét tartomány saját autonómiával rendelkezett, a régiót pedig közösen kormányozták a saját tartományi gyűlésükből küldött személyeken keresztül, akik egyben a régió tanácsának is tagjai voltak. 1992-re a Csomagterv összes követelését teljesítette az olasz kormány, Ausztria azonban továbbra is fenntartja magának a védőszerep jogát, ha bármilyen atrocitás érné Dél-Tirol autonómiáját. Az új autonómiastatútum reformja 2001 februárjában lépett érvénybe. Ez főleg az egyes tartományok autonómiakompetenciájára hatott pozitív módon. A 2001-ben tartott népszámlálás szerint 64% (296 461 fő) német nyelvű, 25%

(113 494 fő) olasz, 4% (18 736 fő) latin és 7% más nemzetiségű alkotta Dél-Tirol lakosságát (Ádám 2008).

Tirol tartomány kialakulását 1150 és 1918 között a 3.9.18 ábra szemlélteti.

3.9.18 ábra: Tirol tartomány kialakulása (1150–1918)

Forrás: Austria-Forum 2015.

Ausztria legnyugatibb és második legkisebb tartománya *Vorarlberg*, amely nyugaton Svájjal és Liechtensteinnel, északon pedig Németországgal határos. Székhelye Bregenz. (who.at 2015). Területének nagyobb hányadán az Alpok vonulatai magasodnak. Ausztria többi részétől meglehetősen elszigetelt, jóformán csak a nehezen leküzdhető Arlberg-hágón keresztül lehetett megközelíteni. Fejlődésének impulzusait ezért mindig nyugat – Svájc és Németország – felől kapta (Probáld–Szabó 2014).

A leghosszabb ideig tartó folyamat e tartomány kialakulása volt (3.9.19 ábra), uralmáért különböző egyházi és világi hatalmasságok vetélkedtek (Palkó 2011). A tartomány főként vétel útján jutott Ausztriához. 1363-ban megvásárolták a Habsburgok Neuenburgot, 1375-ben Feldkirch grófságot, 1394-ben Bludenzet és Monatvont, 1451-ben Bregenzet és 1765-ben a hohensemisi grófok férfiágának kihalása után elfoglalták Hohenemset. Vorarlberget 1782-ben Tirolhoz csatolták. A pozsonyi béke rövid időre Bajorországnak juttatta, de 1814-ben ismét Ausztriához került (Pallas XVII. 1897). 1918-ig Tirollal együtt kormányozták, ezt követően vált független tartománnyá. 1919-ben az alemann eredetű és a svájci némethez hasonló dialektust beszélő népesség népszavazáson fejezte ki Svájchoz való csatlakozásának szándékát, amit azonban sem a svájci, sem a győztes antanthatalmak nem támogattak (Britannica Hungarica XVIII. 1994). Vorarlberg tartomány a polgárjogok, valamint – svájci hatásra – a politikai föderalizmus gazdag hagyományára tekint vissza. A vorarlbergi tartománytudat különlegessége jelentős részben az alemann nyelvjárásban gyökerezik (Csernus 2007). Vorarlberg tartomány kialakulását a 3.9.19 ábra mutatja.

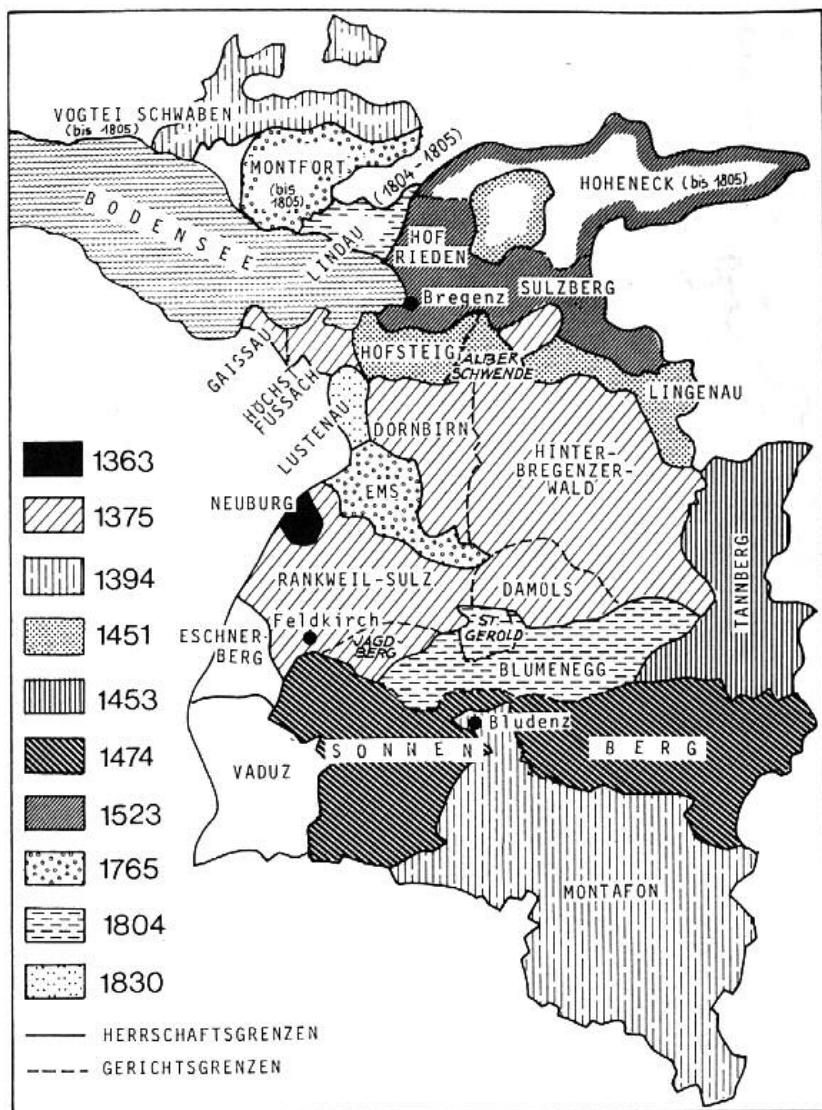
Térfelosztás a közoktatásban – a földrajzoktatás térszemlélete Ausztriában

Mielőtt a földrajzi ismeretek oktatásának ausztriai rendszerét és szemléletét mélyebben megvizsgálánk, szükséges áttekinteni Ausztria közigazgatási rendszerének három szintjét. Az első szint (*Primarstufe*) az alsófokú oktatásnak felel meg: 6 és 10 éves kor között egy négyéves általános iskolát (Volksschule) vagy egy kiegészítő iskolát (Sonderschule) foglal magában. A második szint (*Sekundarstufe*) az alsó és felső középfokú oktatás. Az alsó középfokú oktatás 10 és 14 éves kor között négy évig tart – 5. és 8. iskolaév között. A felső középfokú oktatásban, 14 éves kor felett általános vagy szakirányú képzés választható. A harmadik szint (*Postsekundar/tertiär*) a felsőfokú oktatás, amelyet az érettségi vizsga, illetve egy szakérettségi sikeres letétele teszi lehetővé (Simonné 2011).

A földrajzi ismeretek oktatása fontos szerepet tölt be a közoktatási rendszerekben. Alapvető rendezőelve a tér. A környezet természeti, társadalmi és gazdasági jellemzőivel foglalkozik, kapcsolatot teremt a természet- és társadalomtudományok ismeretei között, továbbá a nemzettudat kialakításának egyik eszköze. A földrajz tanításának elsődleges célja, hogy ismereteket közvetítsen a tanulók számára a szűkebb és tágabb környezet természeti és társadalmi-gazdasági jellemzőiről. Erre a feladatra nem nélkülözhetők a térképek, hiszen segítségükkel be lehet mutatni egyes tájak földrajzi sajátosságait, a dolgok, jelenségek térbeli elterjedését, valamint azt, hogy az ott lakók mivel foglalkoznak (Tokaji, 2009). Az Európai Unió egyes tagállamaiban különböző ideig kötelező a földrajzoktatás. A legtöbb országban (Ausztria, Magyarország, Csehország, Dánia, Finnország, Németország, Írország, Olaszország, Lettország, Litvánia, Hollandia, Lengyelország, Portugália, Spanyolország és Svédország) általában 15–16 éves korig kötelező tantárgy a földrajz. Görögországban, Cipruson, Olaszországban, Szlovéniában és az Egyesült Királyságban 13–14 éves korig; Belgiumban, Máltán és Szlovákiában 10–12 éves korig; de Bulgáriában, Észtországban, Franciaországban, Lengyelországban és Romániában egészen az érettségiig (Simonné 2011). Az országban a földrajz Faßmann (2004) szerint egy jól felépített és intézményesített diszciplína. Ez az intézményesítési folyamat az

Osztrák–Magyar-Monarchia fővárosában, Bécsben kezdődött, a 19. század közepén. 1851-ben Friedrich Simonyt nevezték ki Közép-Európa harmadik legrégebbi (Berlin és Göttingen után) földrajzi karának vezetőjévé a Bécsi Egyetemen. Továbbá, 1856-ban megalakult az Osztrák Földrajzi Társaság, amelynek jelentős szerepe volt a földrajzi kutatások intézményesítésében és a geográfiai tudás terjesztésében. Napjainkra a földrajztudomány intézményrendszere és témakörei Ausztriában is jelentős átalakuláson mentek keresztül a kezdetekhez képest (Faßmann 2004).

3.9.19 ábra: Vorarlberg tartomány kialakulása

Ausztriában az alap- és középfokú oktatási és képzési rendszer a „Bundesministerium für Bildung und Frauen” (röviden: BMBF) minisztérium irányítása alá tartozik, amelynek az ország valamennyi tartományában működik szolgáltató helye. A felsőoktatás a „Bundesministerium für Wissenschaft, Forschung und Wirtschaft” minisztérium (röviden: BMWFW) irányítása alá tartozik. Jelenleg Ausztriában öt helyen, Salzburgban, Bécsben, Grazban, Innsbruckban és Klagenfurtban található meg az egyetemek képzési kínálatában a geográfia és gazdaság szak (Geographie und Wirtschaftskunde), előbbi kettő alapszakon (BA), míg utóbbi három mesterszakon (MA) is képez geográfusokat. (BMWFW, 2015). Ausztriában az egyetemeken kívül is működnek földrajzi kutatásokkal foglalkozó intézmények, szervezetek. Közülük érdemes kiemelni az Osztrák Tudományos Akadémia Városi- és Regionális Kutatóintézetét és a Regionális Tervezés Osztrák Intézetét (ÖIR) (Faßmann 2004).

Az alapfokú oktatásban és az alsó középfokú oktatásban 2000-ben, a felső középfokú oktatásban 2004-ben változtatták meg a kerettanterveket Ausztriában, amelyek nagyobb tanári szabadságot adtak és az előírásokat egyszerűsítették. Alapfokon, a négyéves általános iskolában (Volksschule) 3. és 4. osztályban (8–10 éves korban) a „Sachunterricht” tantárgy keretein belül foglalkoznak először térbeli és időbeli tájékozódással. A 3. osztályban ismerkedési és tájékozódási feladatok a közvetlen környezetben, táj- és településtípusok felismerése, megfigyelése, lerajzolása; térbeli tájékozódás (égtájak, iránytű használata); vázlatok és térképek ismerete, készítése és tájékozódási segédeszközként való felhasználása kap szerepet. A 4. osztályban a tanulók az adott szövetségi tartománnyal ismerkednek meg térképek segítségével. Az alsó középfokon, az 5–8. iskolaévben földrajzoktatás a „Földrajz és gazdaságtudomány” (Geographie und Wirtschaftskunde) tantárgy keretén belül heti 1–2 órában történik. Az 5. osztályban az első öt-tíz órában foglalkoznak térképészeti témákkal földgömb, térképek és fotók segítségével, megtanulják a térképtípusokat, térképjeleket, domborzatábrázolást, térkép- és atlaszhasználatot és információszerezést térképek segítségével. A minisztérium ajánlása szerint az 5. és 6. osztály oktatási anyagában a Föld különböző szempontok (természetföldrajzi, tájökölógiai, népesedési stb.) szerinti felosztási lehetőségei, valamint a korlátozottan rendelkezésre álló erőforrásokból eredő konfliktusok szerepelnek, majd a fókusz áttevődik Európára. A kontinens természeti, kulturális, politikai és gazdasági szempontú áttekintése szintén az oktatás e szintjén történik. A 7. osztályban a minisztérium iránymutatása alapján a földrajzoktatásnak Ausztriára kell összpontosítania. Ekkor javasolt tárgyalni az ország geopolitikai helyzetének átalakulását, természetföldrajzából eredő lehetőségeket és kockázatokat, valamint gazdasági és demográfiai változásait. A 8. osztály témaköreit célszerű a korábbi évek során tanult összefoglalásaként kezelni, rávilágítva a lokális, regionális és a globális szintű folyamatok közötti kapcsolatokra, konfliktusokra, kitérve a globalizációból fakadó lehetőségek és veszélyek tárgyalására, valamint a különböző politikai és gazdasági rendszerek összehasonlítására, kiemelve a városok, városrégiók és gazdasági központi szerepét és környezeti problémáit. A felső középfokon (14 éves kor felett) heti egy-két órában folytatódik az földrajzi ismeretek oktatása a „Földrajz és gazdaságtudomány” (Geographie und Wirtschaftskunde) tantárgy keretében. A szakirányú képzést nyújtó iskolatípusokban különböző óraszámokban és különböző tantárgyi megnevezéssel elsősorban a gazdaságtanhoz kapcsolódóan tanulnak földrajzot a diákok.

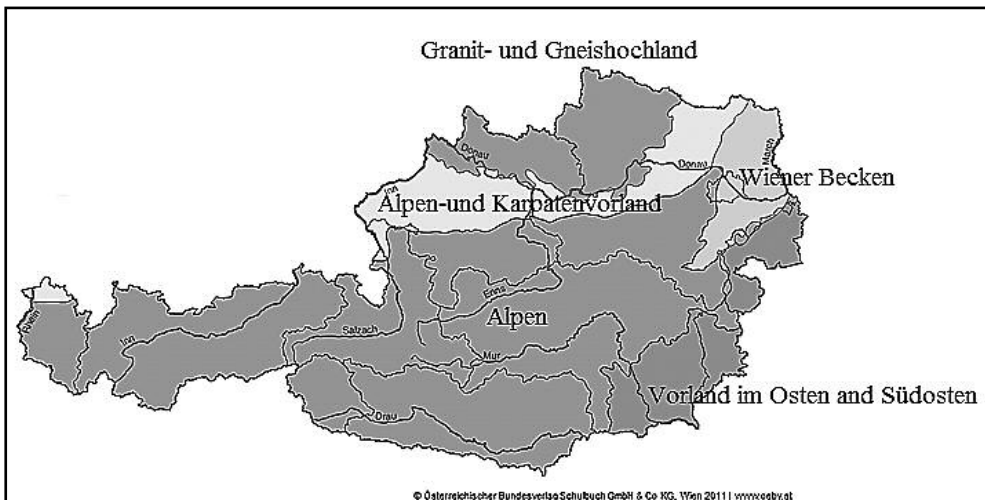
Az oktatási rendszer harmadik szintje a felsőfokú oktatás, amelyet érettségi vizsgának kell megelőznie. Ausztriában egységes érettségi vizsga nincs, minden iskolában

eltérő nehézségű lehet. Három kötelező tantárgyból (német, matematika és egy idegen nyelv) és egy választott tantárgyból kell írásban vizsgázni, de lehetőség van ez utóbbi helyett kisebb dolgozat írására is egy választott témában. A szóbeli vizsgához tartozó tantárgyak számát az egyes iskolák határozzák meg. Ennek része lehet választható tantárgyként a „Földrajz és gazdaságtudomány” (Geographie und Wirtschaftskunde). A vizsga során nem kerülnek elő térképészeti alapismeretek, itt már csak a térképolvasás és helyismeret játszik szerepet (Simonné 2011; BMBF 2015).

Ausztriában a minisztérium által javasolt *tankönyvek* közül választhatnak az iskolák. A tankönyveket és egyéb taneszközöket a tanulók és tanítók a „tankönyvakió” keretén belül egy meghatározott tankönyvlistáról választhatják ki, amely a 2011/2012-es tanévben 95 euró/fő támogatást jelentett (Zoncsich 2013). Az alsó középfokú oktatásban bőséges (évfolyamonként 10–14 db), míg felső középfokon kisebb (5–6 db) a földrajz-könyvek kínálata. Nagyobb tankönyvkiadók kiadványai a legkedveltebbek, mint például ÖBV (Osztrák Szövetségi Tankönyvkiadó), Ed. Hölzel, Veritas, Westermann Wien, Jugend und Volks. Ezek közül egyedül az Ed. Hölzel cég ad ki többféle tankönyvet párhuzamosan egyféle iskolatípuson belül. 2000-től az új tanterveknek megfelelően változott a tankönyvek felépítése, minden könyv kiegészült tanulási feladattal (pl. topográfiai keresési feladatokkal), kérdéssel, utalásokkal stb. Egyes könyvek pedig összefoglalások és megjegyzések mellett didaktikai játékokat is tartalmaznak (Simonné 2011).

A fent említett Osztrák Szövetségi Tankönyvkiadó online oktatási anyagokat is megjelentet, támogatva ezzel a földrajzi ismeretek bővítését is. Az egyik ilyen oktatási segédanyag Ausztria nagytájjait a következő térképen látható módon ábrázolja (3.9.20 ábra).

3.9.20 ábra: Ausztria nagytájjai az Osztrák Szövetségi Tankönyvkiadó anyaga alapján

Österreichischer Bundesverlag Schulbuch GmbH & Co. KG, Wien 2011.

Ahogy a fenti ábra mutatja, az ÖBV Ausztrián belül öt nagytájat különböztet meg, főként természetföldrajzi egységek szerint: gránitfennsík, Alpok- és Kárpátok előtere, Alpok, Bécsi-medence, valamint keleti- és délkeleti előtér.

Ugyanezen tankönyvkiadó egy másik oktatási anyagában a természeti tájakat összekapcsolja az ország centrumterületeivel, és ez alapján nyolc egységet különböztet meg:

1. Rajna völgye
2. Inn völgye (Innsbruck)
3. Salzburgi centrumtértség
4. Felső-ausztriai centrumtértség
5. Alsó-ausztriai centrumtértség
6. Bécs és a Bécsi-medence
7. Karintiai centrumtértség
8. Graz és a Mura–Mürz völgye

A fentiekén túl három kategóriát alakít ki, amelyekkel az ország kisebb egységeit is megjeleníti a térképen. A sűrűn lakott centrumtérstéseken (pl. Bécs, Graz, Linz, Innsbruck) kívül ábrázolja azok külső, ritkábban lakott területeit (pl. Bruck and der Leitha, Korneuburg, Freistadt), valamint a kisvárosi központokat (pl. Leoben, Bruck an der Mur, Bludenz) is. Az oktatási anyag célja, hogy a tanulók a megadott egységekhez tartozó sorszámokat a térkép megfelelő helyére írják (3.9.21 ábra).

3.9.21 ábra: Ausztria centrumtérstesei az Osztrák Szövetségi Tankönyvkiadó anyaga alapján

1 Rheintal

2 Inntal (um Innsbruck)

3 Salzburger Zentralraum

4 Oberösterreichischer Zentralraum

5 Niederösterreichischer Zentralraum

6 Wien und Wiener Becken

7 Kärntner Zentralraum

8 Graz und Mur-Mürz-Furche

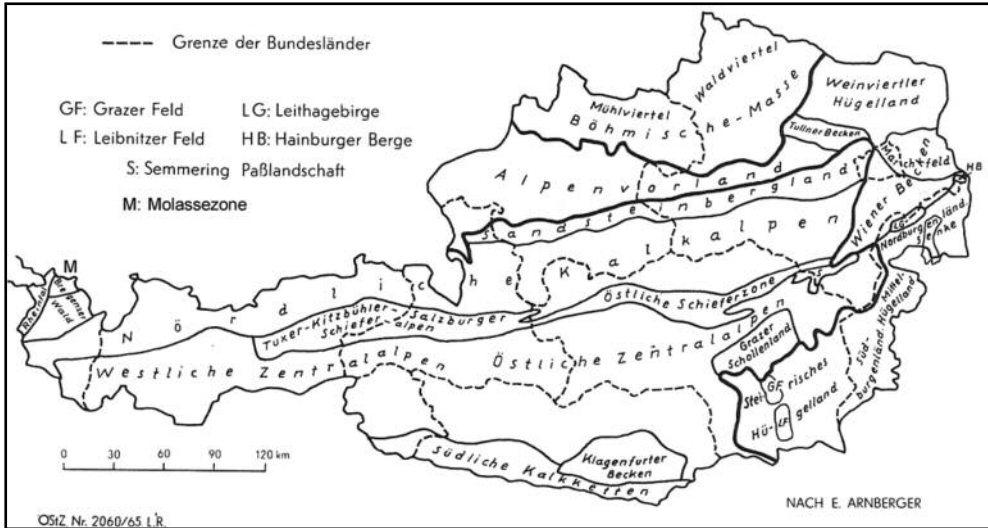
© Österreichischer Bundesverlag Schulbuch GmbH & Co KG, Wien 2011 | www.oebv.at

Österreichischer Bundesverlag Schulbuch GmbH & Co. KG, Wien 2011.

Az Osztrák Szövetségi Tankönyvkiadó oktatási anyagain kívül egyes iskolák is közlétesnek online segédanyagokat a földrajzot tanulók számára. Egyik ilyen példa a feldkirchi

gimnázium, amely Ausztriát főként természetföldrajzi szempontok szerint osztotta fel, bár lényegesen részletesebben, mint ahogyan tette azt az Osztrák Szövetségi Tankönyvkiadó, mindössze öt nagytáj megnevezésével. A feldkirchi gimnázium anyagának térképén az egyes tájegységeket elsősorban geológiai szempontból osztották fel, így az Alpokat is több részre bontva, valamint megnevezve egyebek között olyan képződményeket is, mint a cseh masszívum, a Tulln-medence, vagy a Lajta-hegység (3.9.22 ábra).

3.9.22 ábra Ausztria nagytájai a feldkirchi gimnázium oktatási anyagából

Forrás: Gymnasium Feldkirch 2015.

A tankönyvek és online segédanyagok mellett nagyon fontos oktatási eszköz a *falitérkép* és az *atlasz*. A legnagyobb atlaszforgalmazók: 1861 óta Ed. Hölzel, 1885 óta Freytag & Berndt és 1995 óta a Westermann Wien. Különböző oktatási szinteknek készülnek atlaszok korosztály-specifikus térképekkel, de a költségkímélés miatt gyakran vonják össze a több évfolyamnak szánt atlaszt vagy két tantárgy anyagát (mint például földrajzi és történelmi atlasz), illetve létezik már angol nyelvű változat is a két tannyelvű iskoláknak (Simonné 2011). A 2011/2012-es tanévben a korábban már említett „tankönyvakió” keretén belül az alábbi atlaszok szerepeltek a tankönyvlistán, amelyről a tanítók és a tanulók választhattak:

3.9.3 táblázat: A 2011/2012-es tanévben a „tankönyvakció” keretén belül választható atlaszok Ausztriában

Atlasz címe	Kiadó	Oldalszám
Diercke Weltatlas Österreich	Westermann Verlag	227
Diercke Weltatlas Österreich fächerübergreifend (interdisziplinär)	Westermann Verlag	243
Großer Kozenn Atlas und Großer Kozenn Atlas mit Geschichte	Ed. Hölzel GmbH	207
Kozenn Schulatlas für Geographie und Wirtschaft und Kozenn Schulatlas mit Geschichte	Ed. Hölzel GmbH	183
Hölzel Atlas für die 5. bis 8. Schulstufe	Ed. Hölzel GmbH	175
Hölzel-Kombiatlas für Geographie und Geschichte	Ed. Hölzel GmbH	207
Westermann Schulatlas – für Geographie	Westermann Verlag	155
Westermann Schulatlas – für Geographie und Geschichte	Westermann Verlag	187
ÖBV-Freytag & Berndt Schulatlas mit Kartenheft Wien, Niederösterreich und Burgenland	Österreichischer Bundesverlag Schulbuch Verlag & Co. KG	166

Forrás: Zoncsich 2013 alapján, saját szerkesztés.

3.9.4 táblázat: A 2011/2012-es tanévben a „tankönyvakció” keretén belül választható atlaszok tartalmi összehasonlítása

	Gazdasági térképek Közép-Európához	Népességelosztás	Népsűrűség	Népességváltozás	Centrumok és perifériák	GDP/GNP
Diercke Weltatlas Österreich	✓	✓	✓	✓	✓	GDP
Diercke Weltatlas Österreich fächerübergreifend (interdisziplinär)	✓	✓	✓	✓		
Großer Kozenn Atlas		✓	✓	✓	✓	
Kozenn Atlas mit Geschichte	✓	✓	✓	✓		
Kozenn Schulatlas für Geographie und Wirtschaft und Kozenn Schulatlas mit Geschichte	✓	✓	✓	✓		
Hölzel Atlas für die 5. bis 8. Schulstufe	✓	✓	✓	✓		
Hölzel-Kombiatlas für Geographie und Geschichte	✓	✓	✓	✓		
Westermann Schulatlas – für Geographie						
Westermann Schulatlas – für Geographie und Geschichte	✓	✓	✓	✓		GNP
ÖBV-Freytag & Berndt Schulatlas mit Kartenheft Wien, Niederösterreich und Burgenland			✓	✓		

Forrás: Zoncsich, 2013 alapján saját szerkesztés.

A fenti listában is szereplő földrajzi atlaszok közül négyet választottunk ki részletesebb áttekintésre (3.9.5 táblázat).

3.9.5 táblázat: Néhány kiválasztott iskolai földrajzatlás felépítése

Atlasz címe	Westermann Schulatlas für Geographie ⁵	Westermann – Diercke Weltatlas Österreich ⁶	Ed. Hölzel – Kozenn Schulatlas für Geographie und Wirtschaft ⁷	ÖBV – Freytag & Berndt Schulatlas Online ⁸
Szerkezeti felépítés	1. Bevezetés 2. Bécs-térképek 3. Ausztria-térképek 4. Európa térképek 5. Európán kívüli kontinensek térképei 6. Világtérképek	1. Bevezetés 2. Ausztria-térképek 3. Európa-térképek 4. Európán kívüli kontinensek térképei 8. Világtérképek 9. Tematikus térképek (pl. felszíni formák, vegetáció, klíma stb.)	1. A naprendszer bolygói 2. Világtérképek 3. Ausztria-térképek 6. Európa-térképek 7. Európán kívüli kontinensek térképei	1. Ausztria-térképek 2. Európa-térképek 3. Európán kívüli kontinensek térképei 4. Világtérképek
Fókusz	Bővülő terek	Bővülő terek	Szűkülő majd bővülő terek	Bővülő terek

Források: lásd: lábjegyzetben.

A fentiekben kiválasztott és megvizsgált földrajzi atlaszok mindegyikéről elmondható, hogy a lokális terektől a globális világig minden térszintre vonatkozóan közölnek térképeket. A területi fókuszuk azonban eltérő. A Westermann, valamint az ÖBV–Freytag & Berndt atlaszforgalmazók egyértelműen a saját ország megismerését tartják elsődlegesnek, így Ausztriára és a fővárosra vonatkozó térképes ismeretek közlésével kezdődnek az atlaszok, majd a területi szintek Európa, végül a más kontinensek irányába bővülnek. Ettől a szempontrendszerrel különbözik az Ed. Hölzel-féle atlasz, amely a naprendszer felől a világtérképek felé szűkíti a teret, majd egy jelentős léptékugrással Ausztriától egyre jobban kiterjeszti a látókört Európára és az azon kívüli kontinensekre. Talán ez utóbbi szempontrendszer könnyebben okozhat zavart és kevésbé lehet követhető az atlaszt használók (főként általános iskolás tanulók) számára, mint az egyirányú (fokozatosan táguló, vagy szűkülő) teret alkalmazó megközelítés.

Ausztria földrajzi nagytérségéhez való viszonya

Azt, hogy az ország mely nagytérség részének gondolja magát, kiválóan szemlélteti az Ed. Hölzel tankönyvkiadó jelenleg is megrendelhető, Meridiane című tankönyv- és munkafüzet-sorozatának 6. kötete, amely a 6. osztályos tanulók számára készült. Ez a tankönyv Európa regionális felosztási módjai közül a tanulóknak kettőt mutat be. Az egyik Halecki (1985) szemléletét tükrözi, amely Ausztriát Nyugat-Közép-Európa részeként definiálja, Svájjal és Nyugat-Németországgal együtt. Közép-Európa másik része, Kelet-Közép-Európa pedig Magyarországot, Csehszlovákiát, Kelet-Németországot és Lengyelországot foglalta magában.

5 Westermann Schulatlas für Geographie, 2015 <http://www.dorner-verlag.at/artikel/370-342041/Westermann-Schulatlas>

6 Westermann – Diercke Weltatlas Österreich, 2015 <http://www.westermann.at/artikel/370-342122/Diercke-Weltatlas-Oesterreich>

7 Ed. Hölzel – Kozenn Schulatlas für Geographie und Wirtschaft, 2015 <http://www.kozenn.at/129.html>

8 ÖBV-freytag & Berndt Schulatlas Online, 2015 http://www.schulatlas.com/Oesterreich/Interaktiver_Atlas

A tankönyvben szereplő másik regionális felosztás Jordan (2005) nevéhez fűződik, aki lényegesen kevesebb kategóriát alakított ki, nagyobb terekben gondolkodott. Az Ausztriát is magában foglaló Közép-Európához sorolja a német nyelvterületeken kívül a Visegrádi Négyek országait, Szlovéniát, Horvátországot és a Balti-államokat is (3.9.23 ábra). A tankönyv egyik megközelítés mellett sem foglal állást, a diákokat inkább vitára ösztönzi e kérdést illetően.

3.9.23 ábra: Ed. Hölzel (2015) – Európa regionális felosztása a Meridiane 6. című tankönyvben

Jordan, 2005 felosztása

Halecki, 1985 felosztása

Forrás: Ed. Hölzel, Meridiane 6, 2015.

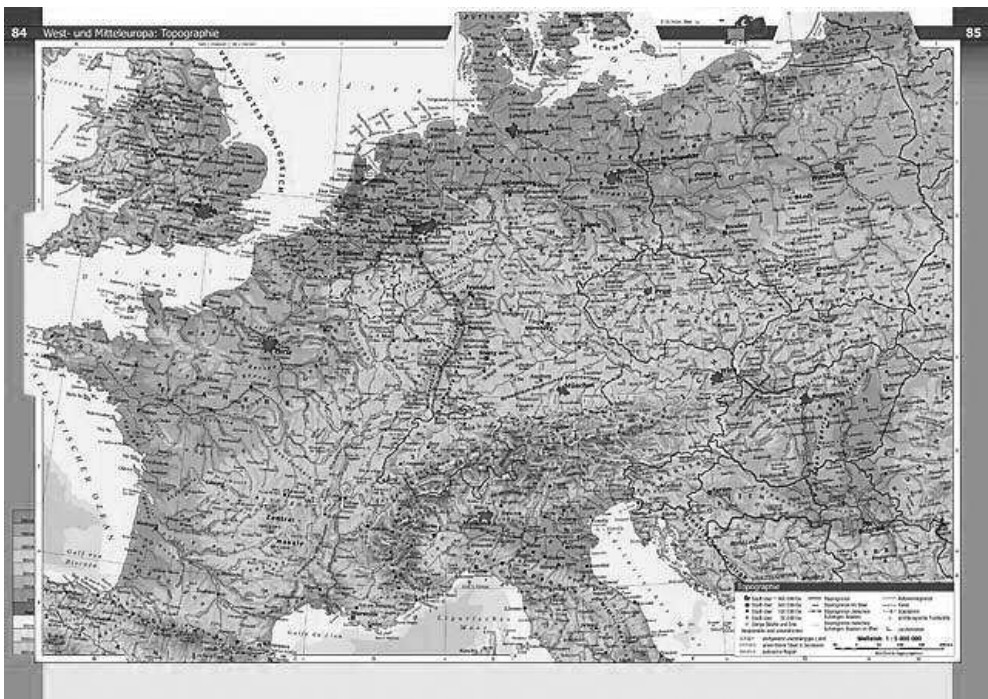
Érdeemes azt is megvizsgálni, hogy a fenti atlaszforgalmazó milyen szemléletet követett földrajzi atlaszának összeállításakor, mely nagytérség részeként határozta meg Ausztriát. A következő ábra egyértelműen rámutat arra, hogy e tekintetben nem különül el élesen Nyugat-Európa és Közép-Európa, nem tudjuk, hol húzódhat a kettő közötti képzeletbeli határ, ugyanis a szerkesztő együtt ábrázolja „West- und Mitteleuropa” (Nyugat-és Közép-Európa) címmel, Ausztria tehát ennek az összevont térkategóriának a részét képezi, amely megközelítőleg Lengyelország, Szlovákia, Magyarország és Szerbia keleti országhatáráig terjed (3.9.24 ábra).

Hölzel (2015) atlaszában a fenti térképét összevethetjük a másik jelentős tankönyv- és atlaszkiadó, a Westermann (2015) munkájával. Az összehasonlítás érdekessége abban rejlik, hogy az Ausztriát is magában foglaló nagytérségről csaknem teljesen ugyanolyan térképet láthatunk ebben az atlaszban is, viszont egészen más megnevezéssel. Ez esetben „*Mittleres Europa*”, azaz Középső-Európa néven jelenik meg, amelybe éppúgy beletartozik Nagy-Britannia, Franciaország és a Benelux-államok, mint Magyarország, vagy Szerbia (3.9.25 ábra).

Összességében elmondható, hogy az Ausztriában használt, általunk vizsgált földrajzi tankönyvek és atlaszok kivétel nélkül Közép-Európa részeként kezelik az országot, függetlenül attól, hogy milyen kiterjedésben gondolkodnak erről a nagytérségről. Több esetben (pl. Westermann–Diercke Weltatlas Österreich; ed. Hölzel–Kozenn Schulatlas für Geographie und Wirtschaft) az Alpok országainak (Alpenländer) tagjaként mutatják be, Dél-

Németországgal, Svájcjal, Észak-Olaszországgal és Szlovéniával együtt. Az ország önmaga pozicionálásában tehát a feldolgozott szakirodalmak alapján közép-európai alpesi országgént definiálja magát, s az oktatásban is ezt követi. Ausztria Közép-Európához való viszonyát Luif (2012) írása történetileg követi végig az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as felbomlásától napjainkig. A szerző az ország „közép-európaiságát” az Osztrák Külügyminisztérium szavaival támasztja alá, amely szerint „Közép-Európa Ausztriát és szomszédait, Szlovákiát, Szlovéniát, Csehországot és Magyarországot tartalmazza, valamint Lengyelországot mint „kulturális szomszédot”. A Közép-Európa fogalom nem csak ezen országok földrajzi közelségére utal, hanem sokkal inkább a mélyen gyökerező történelmi és kulturális kapcsolatokra is, amelyek ezt a régiót összekötik” (Austrian Foreign Ministry 2012).

3.9.24 ábra: West- und Mitteleuropa (Nyugat-és Közép-Európa) – (Hölzel, 2015)

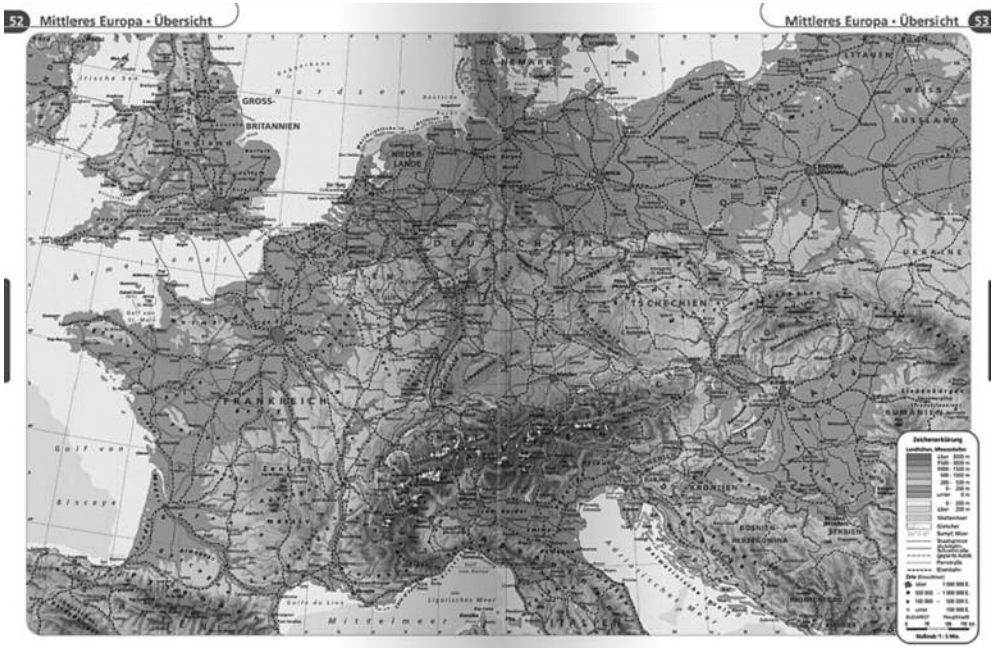

Forrás: Ed. Hölzel–Kozenn Schulatlas für Geographie und Wirtschaft 2015.

Ausztria szomszédjaihoz való viszonyát a 2000-es évek elején több kutatás is vizsgálta. Ezek a kutatások arra a következtetésre jutottak, hogy az osztrák emberek kedvelték a svájciakat, a magyarokat és az olaszokat, és kevésbé tartották szimpatikusnak a németeket, szlovéneket és a horvátokat. Az osztrák attitűdök a szlovákok és a csehek irányába nem voltak túlságosan barátságosak, de a lengyelek felé is inkább negatív véleménnyel voltak. A későbbi elemzések aztán kimutatták, hogy az osztrákok véleménye több információt szerevezve Szlovákiáról és Lengyelországról javult, míg a nagyobb mennyiségű információ sem változtatta meg az osztrákok negatív attitűdjét Csehországgal szemben, és pozitív viszonyulását Magyarországra. Az osztrák határtérségek lakóinak attitűdjei a 2000-es évek eleji állapotokhoz képest 2012-re a határok megnyitásával jelentősen megváltoztak. Ekkor

ugyanis már a szlovák határ mellett élő alsó-ausztriai lakosság többsége (58%-a) pozitívan értékelte a határnyitást, ami 19 százalékpontos növekedést jelent a 2001. évihez viszonyítva. Az alsó-ausztriai lakosság azonban tartott a bűncselekmények számának emelkedésétől. Félelmük nem is volt alaptalan, hiszen hivatalos adatok szerint egyértelműen emelkedtek a nem osztrák nemzetiségűek által elkövetett bűncselekmények a vasfüggöny 1989-es lebontása, valamint az EU 2004-es bővítése után is (Luif 2012).

3.9.25 ábra: Mittleres Europa (Középső-Európa) (Westermann, 2015)

Forrás: Westermann Schulatlas für Geographie 2015.

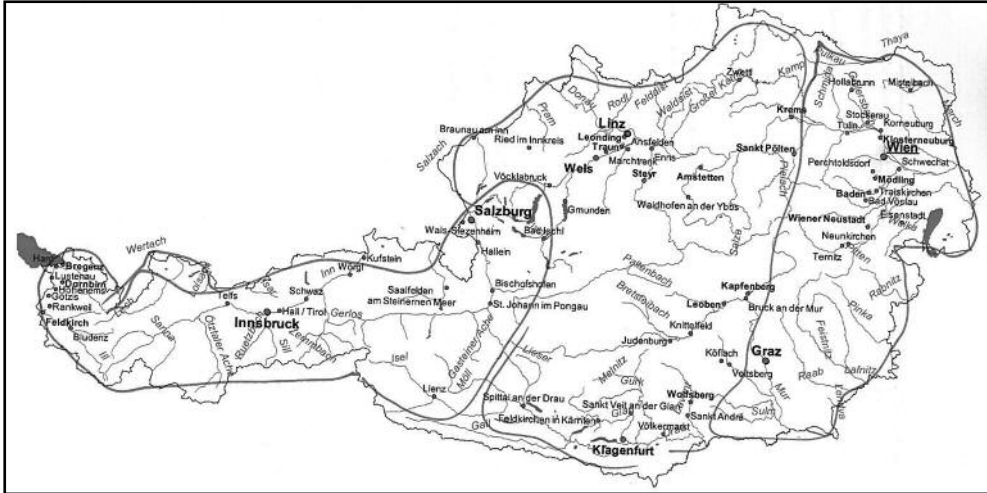
Ausztria térfelosztása az osztrák egyetemi hallgatók mentális térképein

Kérdőíves vizsgálatunk részeként Burgenland és Felső-Ausztria tartományok székhelyén, Eisenstadt és Linz városában kérdeztünk meg összesen 112 egyetemi hallgatót (ebből 57 eisenstadti, 55 linzi) – egyebek mellett – saját országuk belső felosztásáról, valamint kérdőívünkben két kérdés vonatkozott arra, hogyan viszonyulnak az országukon belüli téregységekhez. Ezek az egységek az első esetben tájegységeket, a másodikban pedig közigazgatási egységeket jelentettek.

A hallgatók feladata az volt, hogy egy általunk előre elkészített ország térképen jelöljék be az Ausztriát alkotó téregységeket, elsősorban földrajzi, történeti, etnikai szempontból. Az egyetemisták megoldásai viszonylag könnyen tipizálhatók. Az első típus Ausztriát három részre osztotta. Ez a felosztás csaknem hasonlít az ország három szövetségi nagyrégiójához (lásd az Ausztria NUTS-rendszere című 3.9.2 táblázatot), amely Ost-, Süd- és Westösterreich (Kelet-, Dél-, és Nyugat-Ausztria) egységeket külö-

nít el. A hallgató viszont a felső-ausztriai térséget inkább a déli stájer és karintiai egységhez, nem pedig a nyugati Salzburg, Tirol és Vorarlberg térségéhez tartozónak érzi (3.9.26 ábra).

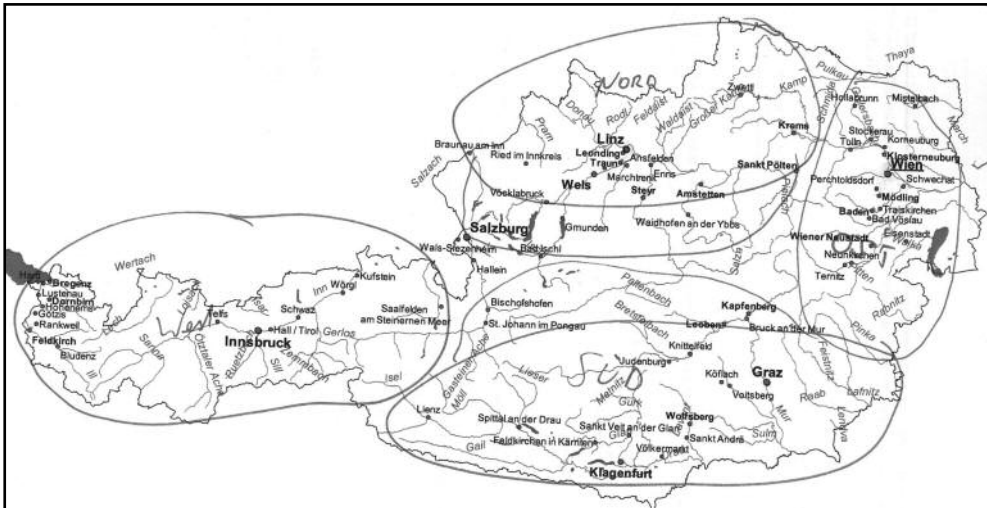
3.9.26 ábra: Ausztria mentális térképe hármás felosztás szerint

Forrás: Kérdőívek 2014.

A következő típus az égtájak szerinti felosztás, amely egyértelműen Nyugat-, Kelet-, Észak-, és Dél-Ausztria egységében gondolkodik (3.9.27 ábra).

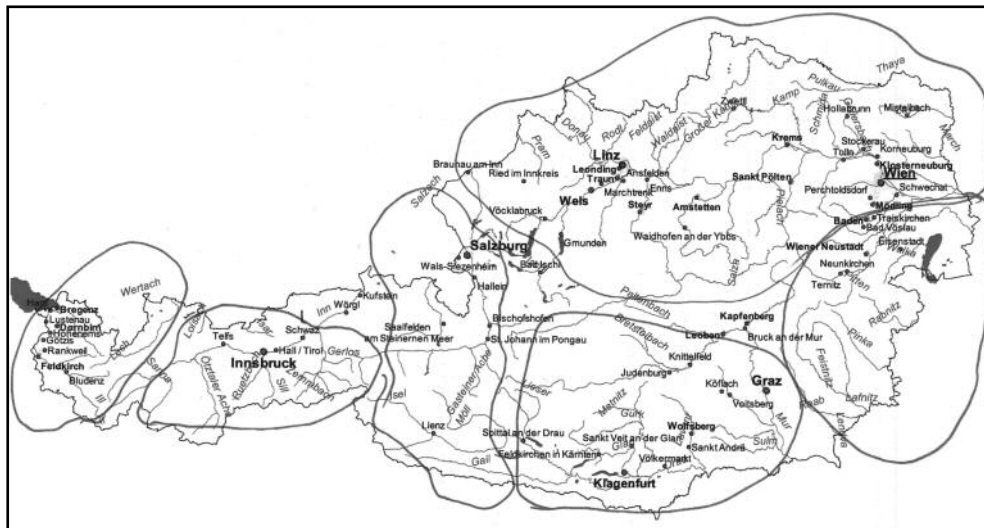
3.9.27 ábra: Ausztria égtájak szerinti felosztása

Forrás: Kérdőívek 2014.

A következő felosztás meglehetősen egyedinek számít a kérdőívek között. A hallgató nagyobb, vélhetően kulturálisan és tájképileg összetartozó egységeket határolt le az országon belül. A burgenlandi síksági rurális tér határozottan elkülönül a főváros terétől, de a hegyvidéki déli tartományok kultúrájától, táji jellemzőitől is elválik. A Salzburgtól délre, megközelítőleg Tirol határáig meghúzott térségben a Magas-Tauern hegység határozza meg a táj képét és az ott élők életvitelét. Tirol és Vorarlberg tartományok ebben a szemléletben jól láthatóan külön egységet alkotnak, ahogyan a korábbiakban már utaltunk rá, történeti fejlődésük során is eltérő hatások érték őket, így kulturálisan is különböznek (3.9.28 ábra).

3.9.28 ábra: Ausztria felosztása táji, kulturális és történeti jellemzők alapján

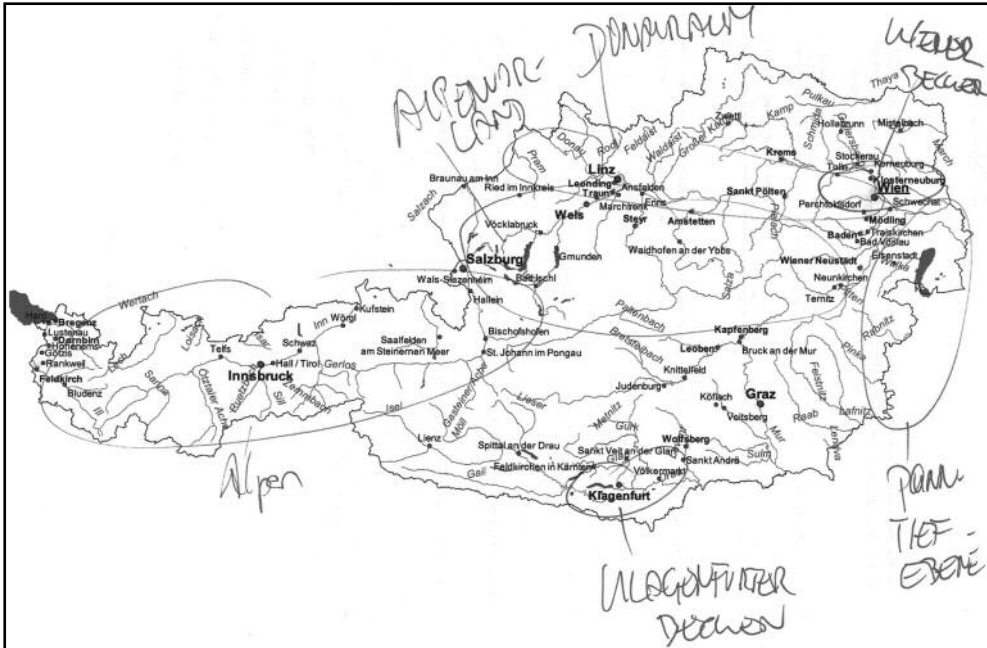

Forrás: Kérdőívek 2014.

A következő felosztáson az iskolai oktatási anyagokban is igen gyakran megjelenő földrajzi nagytájak köszönnek vissza (Bécsi-medence, Alpok és annak előtere, Klagenfurti-medence), kiegészülve a kérdőívben általunk is többször használt térkategóriákkal (Duna-térség, Pannon-medence). Kérdéses, hogy a térképen akkor is megjelentek volna ez utóbbi fogalmak, ha a korábbi kérdéseinkben nem használtuk volna őket (3.9.29 ábra).

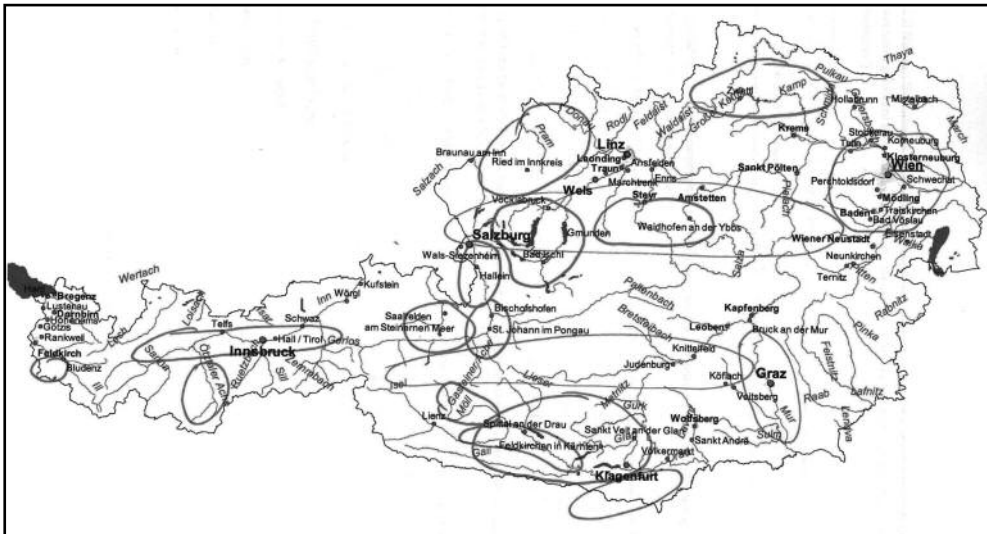
Voltak olyan megoldások, amelyek az országon belül egészen kis részeket határoltak le. Ezek sok esetben a tartományi fővárosokhoz, kisebb-nagyobb városi központokhoz kapcsolódtak, de gyakran kiegészültek folyóvölgyekkel, vagy hegyvonalatokkal. A következő ábrán egy ilyen „elaprózott” felosztás látható. Önálló egységként jelenik meg a főváros és környéke, Graz és a Mura völgye, Innsbruck az Inn völgyével, Salzburg tartományi székhely, valamint olyan kisebb városi központok, mint Zwettl és környéke, vagy Hallein (3.9.30 ábra).

3.9.29 ábra: Ausztria nagytájak szerinti felosztása

Forrás: Kérdőívek 2014.

3.9.30 ábra: Ausztria központjai folyóvölgyi kistéjakkal

Forrás: Kérdőívek 2014.

Ahogy a korábbiakban már említettük, a kérdőíves felmérés az egyetemi hallgatók országon belüli térpreferenciáit is vizsgálta. A kérdőív kitöltőit arra kértük, nevezzenek

meg három tájegységet, majd pedig három tartományt Ausztriában, ahol leginkább szeretnének élni, s hármát, ahol legkevésbé. Összességében elmondható, hogy a tájegységek között gyakran tartományok is előfordultak, a két kategória elkülönítése többeknek nehézséget okozott. A következő táblázatban összefoglaltuk azokat a tájegységeket, amelyeket a 112 válaszadó közül legalább hárman megneveztek mint legkedveltebb vagy legkevésbé kedvelt térség (3.9.6 táblázat).

Mivel a válaszok a lekérdezés helye szerint jelentős különbségeket nem mutattak, így összevontan kezeljük őket. A táblázat alapján egyértelműen látható, hogy a főváros és az Alpok megosztja a hallgatókat, ugyanis mind a legkedveltebb, mind pedig a legkevésbé kedvelt tájegységek sorában az első helyre kerültek. Azonban nem csak ezek a térségek szerepelnek mindkét oldalon. Egyebek mellett a Pannon-medence, a Bécshez közeli, alsó-ausztriai Weinviertel, és a felső-ausztriai Mühlviertel szintén helyet kapott a pozitív és a negatív oldalon is. Összességében ezen válaszok alapján nem különíthetünk el egyértelműen az országon belül vonzó és legkevésbé vonzó tájegységeket, hiszen azok megítélése változó, nagymértékben az egyéni céloktól, szemlélettől, értékrendtől függnek.

3.9.6 táblázat: „Válassza ki azt a három tájegységet Ausztriában, ahol leginkább szeretne élni, s hármát, ahol legkevésbé, s rangsorolja őket!” kérdésre adott válaszok közül legalább három említést kapott tájegységek

Leginkább itt szeretne élni		Legkevésbé itt szeretne élni	
Válaszadók összesen	112	Válaszadók összesen	112
Bécs, Bécs környéke, Bécsi-erdő, Bécsi-térség, Bécsi-medence	29	Bécs, Bécs környéke, Bécsi-erdő, Bécsi-térség, Bécsi-medence	24
Alpok, Alpok régió(ja), térsége	26	Alpok, Alpok térsége	17
Duna-medence, Duna-térség	19	Pannon-medence	12
Pannon-medence	11	Mühlviertel	11
Salzkammergut	10	Waldviertel	11
Alpok előtere, Alpokalja	12	Alpok előtere, Alpokalja	4
Karintia, Karintiai-tóvidék	6	Kárpátok, Kárpátok térsége	4
Mühlviertel	6	Mostviertel	4
Felső-Ausztria tóvidéke	5	Weinviertel	4
Wachau	5	Duna-térség	3
Innviertel	4	Kárpátok előtere	3
Klagenfurt, Klagenfurti-medence	4		
Graz, Graz környéke, Grazi-medence	3		
Pannónia	3		
Weinviertel	3		

Forrás: Kérdőívek 2014.

A következő táblázat Ausztria tartományainak kedveltségét mutatja. A hallgatóknak három-három tartományt kellett megnevezniük, ahol leginkább, illetve legkevésbé szeretnének élni. Ezt a kérdést lényegesen kevesebb bizonytalansággal és csak nagyon csekély pontatlansággal válaszolták meg, vélhetően azért, mert míg a tájegységek kiterjedése sok esetben nehezen definiálható, addig a tartományok nevei, földrajzi elhelyezkedése és határai valamennyiük számára egyértelmű és ismert volt (3.9.7 táblázat).

3.9.7 táblázat: „Válassza ki azt a három tartományt, ahol leginkább szeretne élni, s hármat, ahol legkevésbé, s rangsorolja őket!” kérdésre adott válaszok a lekérdezés helye szerint

Leginkább				Legkevésbé			
Tartomány	Eisenstadt	Linz	Összesen	Tartomány	Eisenstadt	Linz	Összesen
<i>Válaszadók összesen</i>	57	55	112	<i>Válaszadók összesen</i>	57	55	112
Bécs	29	24	53	Vorarlberg	34	28	62
Salzburg	23	29	52	Burgenland	13	34	47
Felső-Ausztria	4	42	46	Karintia	15	23	38
Stájerország	21	15	36	Tirol	20	16	36
Alsó-Ausztria	24	8	32	Bécs	14	19	33
Burgenland	27	5	32	Felső-Ausztria	24	1	25
Karintia	8	16	24	Alsó-Ausztria	10	13	23
Tirol	10	12	22	Stájerország	5	11	16
Vorarlberg	3	0	3	Salzburg	2	2	4

Forrás: Kérdőívek 2014.

Ez utóbbi esetben – az előző kérdéssel ellentétben – nagy jelentősége volt a lekérdezés helyének. A táblázat alapján látható, hogy összességében Bécs, Salzburg, és Felső-Ausztria a három legkedveltebb tartomány, míg Vorarlberg, Burgenland és Karintia a legkevésbé kedveltek. Ezeket az eredményeket azonban érdemes az eisenstadti és a linzi „részpontok” alapján is áttekinteni. Felső-Ausztria magas népszerűségét a linzi válaszadóknak köszönheti, ugyanis 55-ből 42-en szeretnek (illetve, ha jelenleg nem ott élnek, akkor szeretnének) a tartományban élni. Burgenland esetében 57-ből csupán 27-en mondták ugyanezt saját tartományukról. Burgenland népszerűtlensége viszont nagymértékben a linzi válaszoknak köszönhető, hiszen 55-ből 34-en a legkevésbé szeretnének itt élni. A leginkább elutasított tartomány messzemenően Vorarlberg, ahol egyetlen linzi válaszadó sem szeretne élni, eisenstadtiak közül pedig mindössze hárman. Ezen túlmenően 34 eisenstadti és 28 linzi hallgató esetében Vorarlberg szerepel azon három tartomány között, ahol legkevésbé szívesen élnének.